

Wollman, Frank

Methodologické závěry literárněvědné

In: Wollman, Frank. *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936., pp. 78-126

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/126609>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. Methodologické závěry literárněvědné.

Ke konci kapitoly *Slavische Literaturen* a na počátku poslední kapitoly *Germanisch-slavische Literaturbeziehungen* vstupuje B. konečně na půdu literárněvědného nazírání. Základní chyba, kterou dělá Bittner stejně jako jeho vzory, plyne z toho, že mu unikají antinomie mezi strukturami politickoprávními, kulturně-historickými a čistě literárními. Uniká mu fluktuace ústní slovesnosti na jedné straně a na druhé vliv individualit na národní literaturu, jak to obé souvisí velmi složitě se samým vznikem národů. Není zde oko komparatisty poučeného sociologicky, ani v základních pojetích ani v detailech; někde je to prostě neznalost faktů. Když na př. pokládá Križaniće za Srba, musí mu uniknouti dynamika barokního slavismu v tomto nejtýpějších projevu. Pak ovšem nastupuje Bittnerova „panslavistická ideologie“.

S emfází dona Quijota bojuje proti větrným mlýnům neustálým

opakovatelnou, v sobě uzavřenou podstatu, která se vyznačuje krevní posloupností a geografickým momentem (chráněným jako celek fyzických podmínek bytí národa, plynoucích z jeho teritoria). Proto všechny duchovní projevy národa, všecko jeho bytí i tvorba mohou býti vyvozovány a poznány z posledních základů národní duše.“ Po tomto citátu z Bittnera autor konstatuje, že Bittnerovo učení plně souhlasí s učením fašisty Rosenberga, který duši národa chápe jako vnitřní odraz rasy a rasu jako vnější stránku duše. Že to u B. není jen náhodný filosofický exkurs, ale že zde běží o nevědeckou premisu, která vyšínuje z vědeckých kolejí jeho methodu, dokazuje jeho práce „*Die Faustsage im russischen Schrifttum*“ (1925). Budu citovati úsudek významného ruského tradicionalisty M. O. Skripil'a, ze kterého při vši krátkosti jsou patrné rozdílné metody fašistické (nacionalsocialistické) „vědy“ a badání, orientovaného sociologicky. Skripil' praví o Bittnerově práci, kterou probral v materiálich ke své studii o pověsti o Savu Grudcynovi: „To je typický příklad rané fašisace německé literární vědy. Rasové theorie užívá se zde pro objasnění literárních faktů, zvláště postavy německého Fausta a hrdiný povídky o Savu Grudcynovi. V tomto protipostavení, vědecky nezaloženém, je všechen smysl dané práce. Ideový obsah a třídněorganisační role povídky ukázaly se nedostupnými jejímu německému badateli. Hlavní vývody K. Bittnera ničím neobohacují naše vědecké představy o tomto nejvážnějším plodu ruské povídkové literatury.“ Atď. (M. O. Skripil', *Pověst o Savu Grudcynu*, Trudy otd. drevne-russkoj literatury II, Akad. Nauk SSSR, str. 190.) Kritiku obou ruských badatelů nelze oslabovati etiketou marxismu. Stanovisko Bittnerovo je vskutku předpojaté ve smyslu říšského nacionalsocialismu a nesociologické.

zdůrazňováním osobitosti a národního charakteru slovanských literatur. Jako by to někdo popíral! A přece kopí „volkstumu“ ne-definovatelné Bittnerovy ráže se drtí, jakmile se posvítí na ně literárněvědně. Kdyby nebral Volkstum, Volkstümlichkeit jen jako představu národní mystické totality, leč především jako lidovosti, jak to druhy chce také nacionalsocialismus německý (tedy nikoli jako „Hochkultur“), musil by se dobrati aspoň souvislosti tvarů a struktur ústní slovesnosti slovanské. Proniknutí souvztažnosti tvůrčí individuality a kolektiva na poli kulturněnárodním, kde je zjevem pravidelným, že velký spisovatel, ač roste z národní půdy, z určité tradice a užívá jejích prostředků, vytváří naopak národnost, druhy odlišné od dosavadní tradice lokální, vedlo by Bittnera k pochopení tvůrčích individualit u Slovanů. Vzešlo by mu poznání, jak tvůrčí duchové, zejména malých slovanských národů, vědomě i podvědomě tvoří nejen národně, leč i slovansky za vlivů a v tradici dominanty, ve které se sbíhá kolektivní duchovost rozrůzněné velkorodiny národů a kterou oni jako duchový a tvůrčí řetěz nejlépe představují.

Odtud by už mohl pochopiti, proč se v souboru slovesné tvorby u Slovanů musí klásti důraz právě na tyto individuality a nikoli na vypracování národních literatur jako osobitých jednotek. Sem vede literárního badatele cesta od národa a národnosti, není-li ovšem zaujat určitou tendencí jako B., cesta, která ovšem není nesporná, poněvadž každá filosofie tvorby je sporná. Ale sem vede také cesta přímá a methodicky jasná od světové slovesnosti, cesta, kterou si B. zatarasil nedostatečným pochopením předmětu a jeho už hotových method. Případ Bittnerův je typický pro nynější krizi literárněvědných method vůbec a novoněmeckých zvláště. Proto se jím tolik zabývám. Bez té negativní typičnosti byl by se B. odpravil hned svou neznalostí slovanských literatur.

Nemohla býti jasněji a stručněji naznačena dvojí dominanta v slovanských literaturách, než je to právě u Máchala. *„Vedle souhlasných rysů jsou mezi nimi (t. j. mezi slovanskými literaturami) ovšem i značné rozdíly, podmíněné domácím prostředím, zvláštními poměry politickými a kulturními, jež byly u jednotlivých Slovanů různé a dodávaly jejich tvorbě osobitého rázu. Každý národ slovanský ústy svých nejlepších představitelů vyjadřoval své národní*

ideály, vtěloval do písní, dramát a povídek své tužby a snahy a vyslovoval v nich své národní hoře a stesk po lepším životě, ale při vši různosti hlasů ozývalo se všude jedno všem společné heslo: lidskost, bratrská láska, sjednocení lidstva.“ Tak Máchal (Slov. literatury III., 750). Když uvedl několik významných výroků, končí své znamenité dílo: *„Něbylo by zajisté nesnadno hlasy tyto rozhojnit dalšími doklady, ale již uvedené dostačí, abychom mohli tvrdit, že idea lidskosti, humanity a lásky bratrské je nejvýznačnějším projevem ducha slovanského.*“

Je snad možno se stanoviska komparativní literární vědy namítati, že tato syntetická formulace je jen ideologická, ale nejméně práva k této výtce by měl Bittner sám. Ale nám běží právě o tu dvojí tvářnost slovanských literatur a o pojetí „ducha slovanského“, ke kterému opatrný pozitivista dospěl po mnohém zaznamenaném srovnávání a po mnohém srovnávání, které zůstalo v dílně mezi materiáliemi. Není to premisa, leč výsledek srovnávací metody, naznačené Máchalem v Úvodu I. dílu a v Závěrečné úvaze II. dílu str. 596—600). Je značný rozdíl — názorně řečeno — mezi „volkstumem“ Bittnerovým a slovanským duchem Máchalovým. U Bittnera „Volkstum“ je premisa, ze které se vše vysvětluje, u Máchala „duch slovanský“ je závěr opatrné komparace. Neboť ve své synoptické mosaice dochází na konec Máchal k poznání určitého duchového organismu, projevujícího se v literárních tvarech slovanských. Jestli můj termín „organický systém“ slovanských literatur je Bittnerem a před tím Brücknerem (a jeho epigony) nepochopen, je to proto hlavně, že nechápu problém čistě literárněvědně a komparativně. Tím větší klatba by stihla ovšem „ducha slovanského“, nebyl-li by chápán literárněvědně.

Teprve nyní můžeme přistoupiti k otázce, jak se mají slovanské literatury k „Weltliteratur“ a k srovnávací vědě. Bittner zdůrazňuje: „Die einzelnen slavischen Literaturen treten als eigenwüchsige und daher vollkommen eigen- und gleichberechtigte Bestandteile in die gesamte Weltliteratur ein und die vergleichende Literaturwissenschaft wird mit den gleichen wissenschaftlichen Zielsetzungen und den gleichen Forschungsmethoden auch die slavischen Literaturen zu betreuen haben.“ (Str. 265.) Ten důraz jakoby objevitelský při zařazení slovanských literatur do srovnávacího studia světového pře-

kvapuje až vesele. Připomíná to dobu před sto lety, kdy se konečně němečtí učenci dali přesvědčit, že také Slované jsou národ indoevropský a autochtonní v Evropě.

Na stanovisku slovesněsrovnávacím je literární věda slovanská už nejméně ve třech generacích, chceme-li počítat jen od zjevu, který je rovnocenný těm největším zjevům evropským, od Veselovského. Tradice české komparativní vědy s ním souvisí přímo¹. Na konci kapitoly o slovanských literaturách Bittner své mínění o pojmu a cílech slovanské srovnávací literární historie dokládá thesemi Jiřího Horáka na I. sjezdě slavistů v Praze 1929. To, co zde B. uvádí, je ovšem správné. Je to známé stanovisko české slavistiky. Na něm je vybudováno už dílo Máchalovo a Máchal také theoreticky toto stanovisko vytkl. To bylo také mým východiskem v mé důsledně komparativní práci, Slovesnosti Slovanů z r. 1928 (napsané 1926). Také já jsem zde theoreticky toto stanovisko vytkl². V pojetí důsledně srovnávacím zaostřily se některé pojmy zároveň s methodami a s terminologií. Bittner, a s ním mnozí jiní, nechápe dost obrat, který se stal hned pojetím předmětu, jak je signalisován termínem slovesnost, v plném smyslu mnou obnoveném a těžko do cizího jazyka přeložitelném. Zdůraznění tvarového hlediska, ke kterému vede nutně prohloubená komparace³, objevuje souvislosti esthetických struktur v ústní slovesnosti i v umělé literatuře, v literatuře v užším slova smyslu, zachycené literou. Tedy souvislost slovesných tvarů a struktur všech vrstev sociálních ve směru vertikálním.

¹ Srov. mou Vědu o slovesnosti, Slovo a slovesnost I, str. 196 a násl.

² Srov. Slovesnost Slovanů, str. 232.

³ Srov. mé poznámky ve Slovesnosti, str. 237. Pravím tu: „Je samozřejmé, že v líčení slovesného vývoje vystihnouti se mohla jen skutečná horská pásma, že bylo možno orientovati se jen skutečnými velehorami a odtud stanoviti vnitřní konstruktivní rysy, a z ostatního bráti jen předěly a doklady místních útvarů národních; stránka eidografická mohla se uplatniti jen tam, kde se nenuceně jevily genrové souvislé hřebeny, jen zřídka kdy bylo možno ozřejmovati tvorbu nálezy kulturně filosofickými; odpadnouti musily formové analýsy a soudy esthetické. Bylo nutno opírat se o vžitě typy, dělidla a hesla západoevropské literární historie, ačkoli právě v slovanském písemnictví se nabízí velmi často důkladná jejich revise a aspoň částečné nahrazení formovými hledisky“. Tolik aspoň na charakteristiku prvního komparačního souboru slovanské tvorby, proti kterému Bittner hlavně útočí, ale který pro čtenáře své stati ani dostatečně necharakterisuje.

Dále z toho plyne zdůraznění vnitřní spojitosti slovesných tvarů a struktur, jejich forem, rysů konstruktivních a konstitutivních, jejich rodů, druhů a tvárných prostředků — čili negativně vyjádřeno: potlačení ideologické vlivologie a kulturologie, podřízení sociologického a psychologického hlediska tvarovému a strukturálnímu. Ze samého pojetí uměleckého tvaru slovesného plyne, že se literatura bez estetického zaměření vylučuje z tohoto komplexu tvarového a strukturního. Horákovy these na sjezdu jsem jako jeho zástupce mohl klidně hájit, vždyť jsem hájil východiska české slavistiky a nadto jsou tu závěry, plynoucí z díla Máchalova a mého. Ovšem dodal jsem k tomu také své dodatky¹. Zde jsem především zdůraznil pojem slovesnosti. Opakoval jsem tu také názorný obraz slovanské slovesnosti pod zorným úhlem komparativního studia, jak jsem jej zachytil ve Slovesnosti, rok před tím vydané a dva roky před tím napsané, a mohu jej s klidem opakovati ještě dnes po deseti letech pro čtenáře této knihy: „Na literární mapě Evropy slovanské oblasti byly by zakresleny asi týmiž anthropologickými barvami a týmiž zónami historických epoch a myšlenkových proudů; jen snad by byl rozdíl v stupni barev a v síle pruhů. Ale kromě toho přistupovaly by mezislovanské odstíny barevné a daleko složitější síť vlivů mezislovanských, zvláště v oboru látkovědy a také v typologii. Toto mezislovanské plus není způsobeno jen dědictvím byzantské kultury a orthodoxií, není jen podmíněno více méně organickým zasahováním západoevropských vlivů, leč též jejich přijetím, výběrem a způsobem zpracování.“ (Wollman, Slovesnost Slovanů, 233.) Pro zasvěceného komparatistu je očividné, že zde běží o pojetí generální. V 2. části uvedených thesů, nazvané „methodické poznámky“, uplatňuji srovnávací strukturalismus, odlišuji jej od historie literární a od historie civilisace nebo ideí, zdůrazňuji kriteria formově-eidografická i v periodisaci a hodnotím také možnosti historické synthesy.

¹ Poznámky k thesí č. 5. Problémy srovnávacího studia literatur slovanských a lidového podání slovanského, jeho cíle a metody. (Sekce I.) Bohužel tyto důležité diskusní části sjezdového jednání nevyšly souborně, a to proti všem zvyklostem a povinnostem mezinárodního života vědeckého.

Srovnávací strukturalismus jsem osvětloval také v thesi č. 9. „Nové směry literární vědy a eidografická metoda“ ve vztahu k formalismu¹. Mohl jsem se toho s klidem odvážit: práce na Slovesnosti a na právě dokončovaném cyklu „Dramatiky slovanského jihu“ mne snad opravňovala k jistým závěrům. Nebyl to tedy pro mne už nějaký „Forschungsprogramm“. Bylo by bývalo dobře, kdyby byl B. tyto poznámky vzal na vědomí. Byl by se vyhnul dalším omylům v závěrech svého komparativního pojetí.

Ale B. není ani práv tomu všemu, co uvádí Horák ve svých thesích a co jako „Forschungsprogramm“ zdá se B. přijímat. Horák ukazuje „na úzkou souvislost mezi politickým a nacionálním vývojem“; B. zde v závorkách ještě tuto thesi zúžil na Západní Slovanů. Horák se dívá především také literárněvědně a ukazuje „na velmi úzké vztahy k celkovému mravnímu a politickému vývoji národnímu“. Ve své Slovesnosti v jednotlivostech i v konečné synthese dal jsem těmto vztahům, co jim náleželo (srov. Slovesnost na př. str. 236). Horák spojuje to přirozeně se sklonem k ethickému realismu, jako základnímu rysu povahy slovanské. Také ještě ve svém úvodě v knize „Co číst“ (1935) zastává podobné stanovisko: „Celým duchovým životem národů slovanských proniká etický realismus, patrný zejména v jejich vztazích ke křesťanství“ (str. 6), ačkoli podobně jako Bittner před tím položil si otázku, jestli byla kdy jednotná kultura slovanská a odpověděl si k otázce podobně jako Bittner záporně. Nahoře (str. 73) jsem už ukázal, že otázka je položena špatně. Horák přijímá mé zjištění ethického realismu u Slovanů, neboť formulace ethického realismu slovanského a analýsa tohoto rysu charakterologického v oblasti slovanské slovesnosti jsou mé a dokonce to náleží k syntetické ideji mé Slovesnosti². Mezi mou prací a názory Horákovými není protikladnosti. I to, co praví Horák o nutnosti monografického zpraco-

¹ V citované stati Věda o slovesnosti shrnul jsem tyto názory v souboru vývoje komparativních method.

² Srov. Slovesnost str. 131, 142, 182 a jinde, zejména však str. 234—236. Tím doplňuji mínění Horákovu, spojující ethický realismus s Masarykem, Co číst? (1935, str. 6). Jisté je, že Masarykovy studie — hned od jeho polemiky se Soběstianským, Česká otázka 65 a násl., — a celý zjev Masarykův mne k tomu vedly. Ale literárněvědné pojetí a literárněvědná formulace ethického realismu jako charakterologické struktury, obrazící se v struktuře slovesné skladebně, jsou možné jen v rámci naznačeného dualismu individualisticko-kolektivistického.

vání, o rozboru vlivů, o hlediscích formálních, o lidovém podání, jsou požadavky běžné v srovnávací slovanské vědě, nebo jsou to už názory, plynoucí z hotové komparace, a najdou se v „Bibliografii“ mé Slovesnosti (str. 237), kterou B. zná, jak ukázal přepisem obsažené zde literatury. Proč chce tedy B. vyvolati dojem neshody mezi mou prací a názory Horákovými? Cui bono?

B. se dopouští kontradikcí velmi často; tentokrát už po třetí ukáži to na konkrétním faktu. Zamítá organickou jednotu, systém slovanských literatur, které vrcholí v mém pojetí ethického realismu. Ale jen výkladem, který jsem dal projevům tohoto ethického realismu, má tento znak smysl. Proces individuace a sociability je proces všelidský (srov. Slovesnost str. 234) a ethický realismus objevuje se nutně jako jazýček na váze v dynamice dualismu individualisticko-kolektivistického. Přijímá-li oklikou z thesí Horákových B. tento ethický realismus, dostává se na cestu chápání organického systému a popírá tím, co proti tomu uvedl. Kdyby B. nebyl apriori zaujat, byl by si jistě povšiml, že mé chápání společného charakterologického rysu je velmi podobné všem rysům, které nezávisle na mé práci z r. 1928 našel Brückner ve svém Zarysu z r. 1929. Kromě toho mohlo jej toto mé chápání organického systému uvést na pravou cestu nazírání literárněvědeckého. Ovšem ten Wollman má na sobě těžkou vinu: ačkoli postupoval vědeckou komparací a našel zde leccos, co se chváří i od protivníka metody, samého Brücknera¹, i jiných nezaujatých odborníků², odvážil se také synthesy konečné a spojil vědeckou hypotesou celou slovanskou slovesnost v jednotu. To je ovšem velmi těžká vina pro toho, kdo je zaujat apriorismem „volkstumu“ a zaujat z důvodů mimovědeckých proti jakémukoli chápání jednotnosti literárního dění u Slovanů.

Ale k jednotnému pojetí slovanské slovesnosti dojdeme a musíme dojítí postupem čistě literárněvědným bez jakýchkoli apriorních premis.

Musíme se vrátit k otázkám, které Bittner položil (na str. 248) a které řádně nezodpověděl. Tedy první otázka: Treten die slavi-

¹ Brückner, Slav. Rundschau IV, l. c. 10.

² Boris Jocov, Bŭlgarski Pregled I, 1929, str. 148 a d., Hergešić, Poredb. ili komp. knjizevnost, str. 20, 39, M. Murko, Les études slaves en Tchécoslovaquie (Paris 1935) str. 135 n., R. Zsche, Zeitschrift f. sl. Phil. XII. 1935, str. 360.

schen Literaturen als Einheit in der europäischen und damit in der Weltliteratur auf oder als einzelne in sich geschlossene, eigenberechtigte und in ihrem eigenen, engeren Volkstum wurzelnde Wesenheiten? Otázka má dva nedostatky. Termín „Weltliteratur“ je zde jako už dříve u B. nejasný (srov. shora str. 13). Míni zde B. „soubor evropských a tedy světových literatur“ nebo „evropskou a tedy světovou literaturu“ t. j. (*littérature générale*)? Míni-li tím, jak by bylo jedině správné, „*littérature générale*“, musí charakterisovati generální literaturu se stanoviska doby dnešní, ne doby Goethovy. V generální literatuře dneška je přece značná část Ameriky i Asie. Tedy může se mluvit jen o světové literatuře v pravém smyslu slova a nikoli o evropské literatuře. Míni-li B. termínem „Weltliteratur“ soubor těch literatur, které mají význam světovosti, je ona juxtaoposice „in der europäischen und damit in der Weltliteratur“ správná tím méně, poněvadž se literatury asijské už dávno a americké v poslední době uplatnily v koncertu světovém. Význam světovosti a stupeň světovosti se patrně musí měřit podle toho, co přechází do literatury světové, generální. Při tomto umístění struktur literárních v světové literatuře zcela určitě není činitelem jen to, co Strich uvádí jako „nadmístní a nadčasovou platnost pro svérázně nacionální a obecně lidský obsah“: první důvod učaroval Bittnerovi, druhý u něho mizí. Také „obsah“ posílil u Bittnera ideologické chápání literatury. Proto si povšimneme podrobněji pojetí Strichova.

Fritz Strich dává totiž takovouto definici pro Weltliteratur: „*Weltliteratur in diesem letzten Sinne, der für den vieldeutigen Begriff hier gefunden wurde, ist also diejenige Literatur, welche kraft ihres eigenartig nationalen und allgemein menschlichen Gehaltes von überräumlicher und überzeitlicher Geltung ist.*“ (*Philosophie der Literaturwissenschaft* 433/4.) V definici je patrná protikladnost národního a všeobecně lidského obsahu, již Strich předchází úvahou, vycházejí nejvíce z Herdra a Goetha, chtěl překonat. Je zde patrný také jednostranný důraz na obsah, ačkoli předtím bezprostředně (str. 433) narazil Strich na skutečnost, že klasické dílo snáze dobude světa, „weil es zum Wesen des klassischen Werkes gehört, daß es zeitlos und raumlos ist, seinem Gehalte nach typisch und ewig menschlich, seiner Form nach meßbar“. Již Strich byl tedy na stopě literárněvědné struktury, ale dal se strhnouti ideologickou stránkou

do filosofie literatury, zejména pro nepřekonaný dualismus obsahu a formy, kterýž dualismus překonala už správně pochopená Herbartova estetika. Překonáme jej pojetím tvaru a struktury. Pro srovnávací studium literárněvědné je jediné možné východisko toto: světová literatura (lépe slovesnost) je souhrn tvarů a literárních struktur nadmístního a naddobového významu. Rozsah a obsah této světové slovesnosti (literatury) může zjistit jen srovnávací analýsa: existence díla ve světové literatuře dokáže se jeho působností ve vývoji struktur literárních. Podle toho bude se moci teprve souditi jeho hodnota a závažnost ve skloubení organismu světové slovesnosti. Plyne z toho dále, že ve světovou slovesnost vchází také ústní slovesnost buď přímo, buď vlivy na základě zjištěné okysličující fluktuace mezi t. zv. umělou literaturou a ústní. Proto je na místě termín slovesnost spíše než literatura v širším slova smyslu (neboť je tu také slovesnost nezachycená „literaturou“). Z toho dále plyne, že světovou slovesnost nemůžeme omeziti jen na evropskou literaturu. Z rozboru a utřídění struktur vysvitne teprve hodnota jejich ve vybavujícím se literárním vědomí internacionálním. Toto vědomí internacionální objeví se už jednak jako historický fakt, jednak jako tendence; kromě sociálních příčin, z nichž civilizační snaha je nejpřednější, najdou se k vysvětlení tohoto internacionálního vědomí literárního, daného souvislostí struktur slovesných, imanentní zákony tvarové. Teprve poté objeví se hodnoty národní a obecně lidské jako významové stránky struktur. Mnohé z nich v generální literatuře budou mít jinou funkci než v národní. Z toho náčrtu plyne už, že se může a chce mluvit o organickém systému, o předmětu generální vědy, o oné Weltliteratur, a badatelé to také činí, od Goetha až po Stricha a Tieghema. Tieghem, pokračovatel slavné francouzské školy, který vyzkoušel své metody napřed v synthetickém díle¹, je si toho zejména dobře vědom a proto už načrtl odlišné metody pro generální literaturu, to jest metody ne jiné v podstatě než jsou srovnávací metody literárněvědné vůbec, leč metody zaměřené už k této naddobové a nadmístní souvislosti, k jednotnosti vyvíjejícího se organismu, systému. Ten organismus nebo systém jest ovšem

¹ Paul van Tieghem, Précis d'histoire littéraire de l'Europe depuis la renaissance, Paris 1925.

chápati literárněvědně, to jest duchovědně. Zavrhneme nejen biologické pojetí organismu (a tedy genu, rodu, druhu atd.), a to i ve smyslu probožtné, pantheistické přírody Goethovy, leč zavrhneme i ducha-humanitu v evolučně vitalistickém pojetí Herdrově i v abstraktné teleologickém pojetí Kant-Fichte-Heglově. Zde běží o skloubení literárních tvarů a struktur, odhalované induktivně. Suma těchto zjištění je systém jako schematický, neúplný obraz průběhů a vzájemných poměrů literárních tvarů v minulosti a přítomnosti čili jako obraz organismu světové slovesnosti. Proto dvojítož termínu.

Ve vědě o světové slovesnosti se uplatní tři hlavní tendence srovnávacího studia: poetika, eidologie, historie¹. Struktura literární (slovesná) je ve své umělecké podstatě systém tvárných prostředků, zaměřených celistvě t. j. k vyjádření vise umělecké. Systémem těchto systémů, konstruktivních i konstitutivních, posuzovaných nadčasově a nadmístně t. j. podle jejich imanentních znaků, tedy znaků nejvíce vnitřních, je světová poetika. Významnost, síla, originálnost těchto vnitřních skladebních znaků rozhoduje. Tyto vlastnosti řadí k sobě díla světové literatury. Tak stojí vedle sebe Homér, Aeneis, Osvobozený Jerusalems i Pan Tadeusz; dramata antická, pseudoklasická, Shakespearova i moderní, atd. Teprve eidologickým rozborem sociálně psychologické (nebo individuálněpsychicko-sociální) atmosféry těchto systémů dostáváme průřez historický a spojujeme je pak v historickou řadu, kde se uplatňuje především kausalita esthetického objektu². Prozkoumáním a konfrontací obou řad dostáváme představu o tomto složitém organismu, nebo jinak řečeno, o organizaci tvarů vzájemně skloubených. Budeme se mít na pozoru před každou spekulací a zejména tou, která kolísá mezi představami národ a humanita. Ale budeme se snažit nalézt zákony, proč a jak v tisících a stotísících individuálních vědomích literátů (čímž rozumím producenty i konsumenty) bez rozdílu jazykových, národních a rasových hranic pokračovala a dále se změna struktur — tvorba sama. Najdeme-li pak v internacionálním vědomí literátském tendenci, ideologii všelidskou, tím lépe. Ale samo mnohoznačné slovo humanita nás nespasí, jako nás nespasí v národní literatuře — a nejméně zde — sama

¹ Viz Věda o slovesnosti I. c. str. 202.

² Tamtéž str. 200.

mystická národnost; křivky strukturních řad poučí nás, jak různé a někdy protikladné zjevy jsou tu spojovány, kolik je tu zabarvení lokálních, národních, plemenných, třídních, sociálních. Existence světové literatury je dnes nepopíratelná. Zajisté v jejím organickém systému vynikají určité osobnosti a určité ideologie, které mají charakter iniciativní. V nich rozkvétá cit sounáležitosti všech lidí a tudíž i spojitosti jejich literárních projevů. Ale sama tato literární humanita, všelidskost, světovost, jednota v mnohosti v pravém slova smyslu, se teprve tvoří nekonečným řetězením určitých struktur za určitých historických a sociálních podmínek.

Filiace, podobnosti a shody jsou hlavní kritéria srovnávací metody, hledící k zachycení světového literárního organismu. Esthetická hodnota v době a společenství rozhoduje nejčastěji o umístění děl v světové slovesnosti. Ale pro srovnávacího badatele je esthetické hodnocení kritériem druhotným; to platí také „o obsahu svérázně národním“ a „obecně lidské platnosti“. Vliv tvaru v řadě imanentní formy a koincidence tvarů rozhoduje o genetické existenci a tato genetická existence je vlastní látkovou podstatou světové slovesnosti, nikoli dodatečné zařazení v systém podle hodnoty díla; ovšem toto dodatečné zařazení může mít následkem opožděnou genetickou existenci (ve smyslu Tieghemových „influences rayonnantes“). Podle této genetické existence, zjišťované filiací, objevují se v organismu světové slovesnosti tvary méně významné estheticky buď vůbec, buď nevýznamné podle názoru té které doby. A zase naopak objevují se opožděně hodnotné tvary. Na př. mělký Kotzebue má své místo v genetické existenci evropské dramatiky, jaké nemá skutečný, dlouho nedocenený dramatik Grillparzer. Filiace objevuje někdy podivná spojení a skloubení tvarů hodnotných a méně hodnotných i zcela nicotných estheticky ve světové slovesnosti. Výklad podobností a shod tam, kde přímá filiace zklame, nutí často k přijetí anthropologické theorie, samostatného vzniku, jako doplňku migrace: individuálně-psychicko-sociální atmosféra a formové vědomí intersociální jsou stránky, kterými se obírá střídavě historie a poetika, aby došly synthesy v eidologickém závěru. Uplatňuje se proto spíše vlastní tvarová řada, poetika, a její pojetí genu (rodu), druhu atd. a skladební principy tvarové. To je také ve shodě s nadmístním a nad-dobovým výběrem tvarů v světové slovesnosti. Užiji-li slova výběr,

myslím na jisté příčiny sociálněhistorické, které řídí jako vkus v širokém smyslu cestu literárních tvarů; výslednice tohoto výběru nebo těchto výběrů bez tendence k určitému prostoru nebo k určitému času přece může být a je ovlivněna silou kulturního a literárního života, početností nositelů internacionálního vědomí literárního na určitých místech, kde se „svět“ v té které době soustřeďuje nebo promítá nejostřeji. Že se při podrobnějším pozorování literárního trhu světového dojde až na činitele literárních mód a na obchodní koeficienty, někdy nemnoho odlišné od koeficientů v módách oděvnických, je věc známá. I to podporuje názor, že vlastní esthetická hodnota může být až sekundárním kriteriem pro sumu světové slovesnosti a že zanedbávání tvarů méně hodnotných a někdy i patvarů by vedlo k nepochopení tohoto organismu a objevilo by se v nedostatečích systému.

Uplatnění tvarového hlediska vede k potlačení ideologie a kulturologie. Tato historie ideí a civilisace může se objeviti jen jako pomocná metoda v historii tvarů a jejich skloubení. Pojetí tvarové, které vede k řadě rodu a druhu literárního, ruší druhdy jednotu spisovatelské osobnosti; osobnost a to, co s tím souvisí jako škola, generace a pod., objevuje se sekundárně až na historickém plánu a s tím ovšem i celá tradice národní literatury. Poněvadž silná osobnost spisovatelská objevuje se obyčejně dokonale v jednom rodu slovesném, vzniká tvarovým hlediskem už určitá izolace osobnosti. Této metodě odpovídá také genetická existence světové slovesnosti, vliv tvaru na tvar, spisovatele na spisovatele, a sice tam, kde jde o výběr: do světové literatury proniká sám tvar, nikoli celá „škola“, „generace“, ze kterých vzešel, nikoli celá literatura, v tom neb onom jazyku napsaná. Otázka další je, pokud a jak tvar může míti vliv další svými složkami a jak hořčičné sémě, ukryté v totalitě tvaru, může se rozrůstat dále na půdě světové slovesnosti, působiti případně i svými patvary. Zde ovšem nutno sledovati komparatistovi nazpět genesi tvaru a vnikati do podzemí ke kořenům, někdy hodně zapleteným.

Málokdy tato řešení bývají binární (dvojná, t. j. vliv tvaru jednoho na jeden tvar, jedné literatury na jednu literaturu). Objevují se tu skupinové úkoly. Zde je rozcestí srovnané literatury, v podstatě analytické, v užším slova smyslu srovnávací, a litera-

tury generální, v cíli a podstatě syntetické, v užším smyslu slova internacionální.

Řekli jsme již, že evropská literatura je částí, skupinou, ovšem velkou a podstatnou, v světové slovesnosti. Evropská slovesnost je pojem literárněvědně uznáný; netřeba jej dokazovat. Ale zase v evropské literatuře hlásí se úkoly skupinové.

Zdá se, že je nutné stále ještě dokazovat skupinový problém slovanský. Brückner a po něm Bittner a jiní ukazovali na nesrovnatelnost slovanských literatur už podle jejich velikosti, t. j. podle velikosti národů. Jak se to jeví v aspektu generálním? Na štěstí máme tu názor světového komparatisty: „*Si les littératures à rayonnement limité ont rarement agi comme émettrices, elles ont joué un grand rôle comme réceptrices, et parfois comme transmettrices. Les historiens des formes slaves d'un courant européen n'oublieront pas les écrits serbes ou tchèques à côté des polonais et des russes.*“ (Tieghem, La litt. comp. 196.) V slovanských literaturách dvě velké literatury, velkoruská a polská, mají nesporný vliv na ostatní malé literatury i na literaturu ukrajinskou. Kromě toho od XIX. století jsou literatura velkoruská a polská v určitém antagonismu, který více spoutává než dělí. Jsou v řadě případů přenášecími a transformátorkami západoevropských vlivů pro ostatní slovanské literatury. Vyznařujíce celkem málo vlivů zpět k západu, nalézají tím více přijetí v ostatních slovanských literaturách.

Na příklad. Má-li v evropské slovesnosti své oprávněné místo polská mesianistická literatura, má je zde ovšem pro koincidence, podobnost s jinými zjevy, tedy spíše pro vliv, který měla na ni západní literatura, než pro vliv, který zpět vykonala. Ale už samo ideové spojení, které je dáno jmény Mickiewicz—Lamennais—Kraśiński, není možno vyložit bez znalosti celého mesianismu polského. A tento mesianismus je zase jen částí mesianismu slovanského. Zamlčeti vliv Mickiewicze, Kraśińského, Słowackého v oblasti slovanské je ignorantství pro systém evropské slovesnosti a je to chyba i pro takový přehled, který uvádí z české literatury jen — dejme tomu — Vrchlického a Březinu. Podobně by se to jevílo s lyrikou Puškinovou, s románem Tolstého atd. Zde však jsou osudné případy neznalosti nebo umlčování vlivu tvarů v slovanských literaturách, vlivu velmi pronikavého, který sám sebou ná-

leží k organismu světové slovesnosti a může vésti k hodnotám, bijícím v oči na prvních místech. Ale osudné mohlo by být i zamělování vlivu a souvislosti tvarů mnohem menšího uměleckého významu. *Tak tedy už na základě komparace evropských souvislostí rýsuje se skupina slovanských literatur.*

Jsmeli u recepce vlivů, jest nám uvážiti toto. Nikdy a nikde nevstupuje do existentního vyvíjejícího se organismu světové literatury celá národní literatura, leč jen větší nebo menší počet děl, tvarů národní literatury. Už sám komplex národní literatury se mění dobou a hodnocením, individualitou nositelů vědomí národní literatury. Systém světové slovesnosti (literatury) je také komplex proměnlivý, nejen vzhledem k vyvíjecímu se organismu světového dění literárního, leč také vzhledem k vědeckým srovnávacím nálezům a posteriori. Tomu neodporuje Baldenspergerův názor, že v západoevropských literaturách přechází vedení od jedné literatury národní k druhé. Je to syntetická idea systému. V genetické existenci podnětnost náleží tvarům a jeví se to při bližším zkoumání jako dočasné vůdcovství rodů a druhů (jako je to u Tieghema¹). Nesmí se zapomínati, jak jsem už řekl, že do systému světové slovesnosti vcházejí díla také hodnocením dodatečným a teprve poté vcházejí do genetické existence tvarové (tedy na př. z příruček, z historií světové slovesnosti, z chrestomatií, výukou školskou a pod.). Ale i toto dodatečné včlenění rázu více vědeckého, jako včlenění bezprostřední rázu více čtenářského (uvádím schválně krajní případy), je vedeno určitým smyslem jako každé osvojování duševní. Tento smysl v dění slovesnosti jako vůbec v uměleckém dění nazýváme právě vkusem v nejširším smyslu slova. Ve vkusu konfrontuje se tvar s představou vnitřní formy. Vnitřní forma jako konvence kolektivní, jako znak mezi tvůrcem a kolektivem ve výkladu vkusu daleko přerůstá problematiku čistě esthetickou a vede konec konců k intersociálnímu šíření literárních struktur a jeho vlnobití. Stejně tak sociálně-psychická atmosféra tvaru vede od tvůrce k societě, ze které roste. Ale tato societa nemusí být ohraničena „školou“, „generací“, národem a právě u tvůrců a významných tvarů nebývá

¹ P. van Tieghem, Précis d'histoire littéraire de l'Europe depuis la renaissance, 1925, předmluva III a v díle na různých místech; srov. také Hergešic 1. c. 18.

ohraničena. Vliv tvaru na tvar přes hranice škol, stylů, generací a národů je velmi častý. Také societa národní, která splývá přímo se societou v politickém smyslu, nebývá ohraničena vždy proti jiné národní societě, i když je tu protikladnost politická. Je to zcela přirozené při strukturní souvislosti vědy o umění, samého umění a organisace lidské společnosti. Souvislost těchto struktur nepopírá ovšem zákonitost a autonomnost té které strukturní řady: vysvětluje ji. Vkus v tomto širokém pojetí volby a výběru může být pod vlivem různých tendencí, tak náboženských, národních, rasových, plemen-
ných, sociálních, třídních. Se vkusem souvisí nejen výběr a přejímání tvarů, leč také jejich trvání v paměti literární společnosti a konečně jejich přetváření a další vlivy. Výkladem vkusu a výběru ocítáme se v bludišti důvodů sociálních, politických, historických. Vkus a výběr rozhoduje o přítomnosti tvarů v genetické existenci slovesnosti, ale nemůže být primárním kriteriem komparatistovým. *Vědomí sounáležitosti u Slovanů je důležitým faktorem literárním: objevuje se ve vkusu, ve výběru i v přetváření.*

Komparatista, který jde k slovanským literaturám se stanoviska světové literatury, především nalézá síť mezoslovanských vztahů literárních, t. j. vztahů mezi literárními tvary jednotlivými i skupinových. Jsou to vztahy binární (jedné literatury na druhou) i vztahy složitější (vztah tvaru jednoho nebo několika k dvěma nebo k několika slovanským literaturám), krátce vztahy generální. Objevují se souvislosti formové (na př. vztah tvarů umělé literatury k ústní), podobné jazykové kvality básnického jazyka, koincidence typologické i charakterologické atd. Mezoslovanské vztahy krátce vyrůstají komparatistovi podle dotavadního badání už do takové souvislosti, že se jeví jako problém samostatný, přesahující literaturu srovnanou a mířící ke generální slovesnosti¹. Kromě primárních

¹ Jest mi opraviti zde Heidenreichův názor „o dvojí funkci srovnávacího dějepisu slovanských literatur“ v jeho úvodních poznámkách ke kritice Brücknerova „Zarysu“, Slavia IX, 1930—1931, str. 393. Neběží o dvojí funkci srovnávacího dějepisu slovanského, který podle Heidenreicha měl by „buď míti účel sám v sobě“ (vnitřní jednota slovanských literatur), buď by byl vědou pomocnou (jednotlivých historií slovanských literatur). Ukázal jsem již, že oprávněnost samostatného plánu slovanských literatur (= slovanské slovesnosti) plyne z plánu generálního; „účel sám v sobě“ byl by neudržitelným apriorismem. Slovanská slovesnost (generální může ovšem dáti a dávat jednotlivým historiím své zisky;

nálezů (jako překlad, napodobení, plagiát, kontrafaktura a pod.), které jsou ještě v možnostech starší filologické metody a charakterisují v celku literaturu srovnanou, jsou tu hned souvislosti, dané materiálem jazyka, znaky řečovými v symbolisaci vise. Tu se odhaluje souvislost slovanských jazykových znaků (symbolů) jako prostředků ztvárnění v stylistice a metrice. Srovnání konstruktivních a konstitutivních elementů objevuje souvislosti internacionální vzhledem k umělecké formě; ale nalézá zase na víc souvislosti mezislovanské. Mezi živly konstitutivními přihlašují se nutně souvislosti, dané podobnostmi charakterologickými, na př. v typologii; souvislosti zasahují ovšem mnohem dále: až do výběru konstruktivních prostředků a do základní konkretisace básnické vise. Takovými případy — a ještě jinými — přihlašují se souvislosti mezislovanské a z nich rostou komparatistovi mezislovanské tradice slovesné. Konečně možno odpovědět na otázku, „zda do světové slovesnosti vcházejí slovanské literatury jako jednota či jako uzavřené, svéprávné, ve vlastní, užší národnosti (Volkstum) kořenící podstaty (Wesenheiten)“⁴. Do světové slovesnosti — ať už to chápeme jako genetickou vyvíjecí se existenci nebo přímo jako vědecký systém, zobrazující tento organismus, tedy jako schematický komplex — vcházejí ze slovanských literatur, tak jako z jiných literatur, jen jednotlivé tvary se svými vztahy genetickými. Tyto tvary, které druhdy dají se chápati jako styl, mohou býti uzavřeny, jsme-li v okruhu slovanských literatur, tradicí národní u některých děl; u jiných děl druhdy tradice národní literatury, chápány ve vztazích k světové slovesnosti, také vycházejí na tradici mezislovanskou. Tato mezislovanská tradice jeví se pak při své závažnosti jako dílčí úkol celkového systému. Vzhledem k celku je tu jako menší kruh v kruhu, tedy jako organický systém slovanské slovesnosti v ohromném orga-

ale není jejich vědou pomocnou, jako ony nejsou pomocnou vědou její. Mínil-li H. svým „srovnávacím dějepisem“ literaturu srovnanou, je ovšem tato část srovnávací práce základním stupněm jak pro slovanskou slovesnost (generální), tak i pro jednotlivé historie. Na rozcestí metod jsem již ukázal (shora str. 89). Srov. k tomu pronikavé výklady Tieghemovy v generálním plánu, La littérature comparée, zejména str. 177—179, a celou kapitolu Problèmes et méthodes de la littérature générale, str. 184 a násl.

nickém systému světové slovesnosti se stanoviska literárněvědné genese, nebo jako malý schematický komplex ve velkém schematickém komplexu z vědeckého poznání tvarů a jejich souvislostí.

Tedy při zcela indukčním srovnávání tvarů se stanoviska dějin světové slovesnosti narazí se na hustou mezoslovanskou síť slovesnostních vztahů. Jejich vyšetření, které je dáno strukturální souvislostí vědy o umění slovesném (slovesnosti), samého slovesného umění nebo slovesnosti a organizace lidské společnosti, vede k utřídění, k systému této slovanské slovesnosti. Každý systém má svoje systematické, třídící, jednotící ideje, kterými se chce spasiti z chaosu a přivádí do něho řád. Takové ideje lze najít i aspoň částečnou indukcí. Ale jejich generalisace je už postup deduktivní. Jsou-li však také generalisace základem všech filosofii národních literatur¹ a jejich historií, jak možno očekávati pomoc od nějakých dějin světové slovesnosti pro dílčí úseky, na př. pro slovanskou slovesnost? V praxi se postup obrací: od dílčích systémů může se dojíti teprve k systému světové slovesnosti. Hypothetické jednotící ideje těchto systémů se vzájemně doplňují a opravují. Hypothetická hodnota těchto ideí je přece každému badateli známá². Ale badateli také je známá jejich jednotící kvalita. Systém západoevropských literatur (italské, španělské, francouzské, anglické, německé), jak jej chápe Baldensperger v Larousseově *Histoire générale des peuples*, nebyl by systémem bez těchto jednotících hypothetických ideí, snažících se zachytili organické svazky mezi těmito literaturami; bez takových ideí se neobejde Tieghemův „*Précis*“, ani Lunačarského celek západoevropských literatur ani nejnovější Schillerův atd., krátce jakýkoliv pokus o celek ve smyslu vývoje světové slovesnosti nebo její části, který není prostě jen seskupením různých dějin literatur národních vedle sebe. Snad připustí odpůrci, že „historie moderní literatury na západě“³ je anebo má být i určitým literárněvědným systémem.

V tom smyslu se tedy může a musí mluvíti o jednotném systému nebo o organickém systému slovanské slovesnosti. Nepo-

¹ Srov. Věda o slovesnosti str. 199.

² Srov. mou stať *Das literarische Schaffen bei den Slaven*. Sl. Rundschau IV, 117.

³ Srov. Tieghem, *La litt. comp.* str. 200.

chopení tohoto literárněvědného komparačního stanoviska přičítám starofilologickému a ideologickému aspektu na literatury, ne-li šovinismu, který z politických důvodů přeceňuje fakt jedné národní literatury, vytváříje mystiku národnosti, aniž si chce uvědomiti, že literární struktury, v podstatě internacionální, také národy tvořily, šovinismu, který vede druhdy konec konců k jasnému protislovanskému stanovisku, zakrývanému důvody jen zdánlivě vědeckými.

Také slovanskou slovesnost jako část světové slovesnosti možno vylíčiti jen organickým systémem slovanského slovesného dění. Nepopírám užitečnost paralelního seskupení dějin slovanských literatur v řadě vedle sebe, ale tato řada není zaměřena k výzkumu organismu světové slovesnosti, ačkoli v jednotlivostech může přinášeti k výzkumu tomu příspěvky. Ale ovšem filosofie národní literatury velmi často odvádí badatele od souvislostí světové slovesnosti zdůrazněním některé vedoucí národní tradice. Proto zaměřenost zkoumání k světové slovesnosti je nutným doplňkem a regulátorem pro zkoumání kterékoli literatury. Tato zaměřenost k světové slovesnosti vede indukčně u slovanských literatur k pojetí a úkolu slovanské slovesnosti. Je to nějakým privilegiem? Badatel v tom nevidí nějaké privilegium, vidí v tom jen postulát komparačního postupu. *Důvody, které byly uvedeny napřed v kapitole o možnost slovanských dějin, přistupují ex post jako výklad souvislosti tvarů.* Jestli příbuznost jazyková a plemenná v historické dynamice se mu objeví jako jeden z důvodů souvislosti tvarů, přijímá to jako fakt a ne jako výsadu a rozhodně ne jako badatelskou výhodnou premisu. Naopak se stanoviska svého dílčího úkolu a jeho závažnosti v systému světové slovesnosti jest mu uvažovati o podobném úkolu a pojetí v literaturách románských a germánských. Jsou-li vztahy podobné váhy mezi literaturami románskými nebo germánskými, měly by se vyšetřovati se zaměřením k světové slovesnosti. To je úkol romanistů a germanistů. Vědecky se nedá pochopit pokřik proti synthetickému vylíčení slovanských literatur. Nechť se jen pokusí druzí o synthetické vylíčení literatur románských nebo germánských! Jsou-li vztahy mezi literaturami románskými a germánskými té váhy a toho trvání jako mezi literaturami slovanskými, je taková synthesa vědecky nutná. I takové pokusy, které by byly

negativní, přinesly by užitek. Podle mého soudu nejsou ty vztahy podobné váhy a trvání jako v slovanských literaturách; ale souvislost románských literatur za renesance a klasicismu, souvislost latinské romantiky, vztahy tří literatur severských jsou řešení nezbytná pro světovou slovesnost a už se také provádějí. Právě v době tvoření národních variet při recepci mediterranní kultury a za středověku jsou románské a germánské variety kulturní spolu vázány promiscue. Kulturněliterární tradice germánská nebo románská jsou — pokud jsou vůbec — produkty nové doby a neopírají se o podobné kulturní a historické důvody, které se tak naléhavě přihlašují u Slovanů.

Skutečnost jest taká, že cíle a předmět vědy o světové slovesnosti (Weltliteraturwissenschaft) jsou celkem jasné. Cíle jsou světová poetika, dějiny světové literatury. Staly se už o ně pokusy; malý zdar vědecký odkazuje především na dílčí skupinová šetření. Ale nikdo nebude právem mluvit o neúčinnosti a předčasnosti těchto pokusů. Dobře praví Hergešić: „Ty syntheses jsou dočasné, neboť čerpají svůj materiál z detailních badání, ale je směšné tvrditi, jak se to často dělá, že mezinárodní literární vztahy jsou málo probádány a jednotlivé elementy příliš málo známy, než aby se mohly a směly stavěti také syntheses. Každá nauka postupuje tak, že dočasně seskupí a popularisuje své resultáty, nečekajíc, že vše bude prozkoumáno a každá otázka řešena¹.“

Užitečnost takých předčasných a dočasných pokusů je větší než jejich negativa. I negativa jsou tu užitečná: vidí se aspoň názorně, kde jsou mezery literatury srovnané a kde je třeba nejvíce a nejdříve pracovati monograficky na dílčích generálních otázkách. Připojíme-li k tomu, že po takých syntetických dílech je čilá poptávka v čtenářské obci, a to nejen u interesentů laiků, leč též u vědeckých pracovníků v národních literaturách, kteří se tu poučují zejména o rozsahu slovesnosti a periodisaci, je existence takých syntetických pokusů vědecky i prakticky oprávněna². Je si jen přáti, aby předčasný a dočasný pokus byl brzy nahrazen pokusem

¹ Hergešić, Poredbena ili komparativna književnost. H. tu pronáší populárněji to, co je v Tieghemově *La littérature comparée* na str. 182—183.

² Srov. A. Novák, *Synchronistická metoda a úkoly studia současných literatur slovanských*, *These k diskusi č. 6, sekce I. sjezdu slov. fil. 1929.*

méně předčasným a současnějším, krátce dokonalejším. Bohužel nejostřejší kritikové synthetických děl bývají obyčejně mikrologové, kteří se nikdy nezmohou na synthesesu.

Co platí o synthesách celku slovesnosti světové, platí také o dílčích synthesách, tak o synthese slovanské slovesnosti. Nikdo zajisté spíše si neuvědomí předčasnost synthetického pokusu než sám autor synthetického pokusu. A je to čtení skoro humoristické, když autor takého pokusu své theoretické výhrady, pochyby a theoretické poznámky čte reprodukované proti sobě s kritickým kothurnem¹. Odkazuje-li se při tom na předběžné řešení problémů binárních, dvojných, tedy základních v rámci literatury srovnávací v užším smyslu neboli srovnané (la littérature comparée, vergleichende Literaturgeschichte), je to ovšem správné jen zdánlivě: neboť za padesát, za sto let budou nové problémy binární a stejně naléhavá potřeba předčasných a dočasných synthetických pokusů². Kolik jen historíí národních literatur bylo prohlášeno za předčasné, za romány, za kompilace a podobně! A jsou to přece cenné články postupujícího vědeckého řetězu. Ale takové předčasné a dočasné pokusy mají také ještě jeden důležitý význam methodický: i nedokonalá synthesa ukazuje, jak veliký je „specjalny słowiański czynnik składowy w dziejach literatury powszechniej“, jak to nazývá dobře orientovaný a nestranný Batowski³. Ukázati tohoto speciálního činitele slovanského po všech stránkách, to není nic jiného, než psáti generální slovesnost slovanskou v rámci generální slovesnosti světové. Má-li generální (obecná) slovesnost světová své vědecké oprávnění, má je také generální (obecná) slovesnost slovanská. Má dokonce methodicky oprávnění větší: neboť vědecký systém slovanské slovesnosti připravuje teprve systém světové slovesnosti. Platí tedy bez výhrady také pro synthesesu slovanskou Tieghemova methodická zásada: „La synthèse doit se construire progressivement et parallèlement à l'analyse“ (l. c. 183).

¹ Míním tím přímo své výhrady a poznámky v Slovesnosti Slovanů str. 237 a Bittnerovy parafráze toho l. c. 276 i jinde.

² Ovšem mentoruje-li pracovník s malou prací srovnávací pro synthetický pokus autora, který má také velkou práci srovnávací za sebou, může se mluvit přímo o neomalenosti velmi neskromné.

³ Batowski, Uwagi o zagadnieniu „Dziejów Słowiańszczyzny“ 6.

Řešení otázek a problémů binárních, které se dají obejmout vlivem tvarů a struktur literatury jedné na literaturu druhou, je ovšem základem každé synthesy; je to vlastní práce srovnávací s methodami dnes již dost ustálenými, byť ne ještě jasně zaměřenými a rozšířenými na celý obor slovesnosti světové, ba ani ne evropské (ve smyslu souboru jednotlivých národních literatur). Příručka Tieghemova a Hergešicova na svých místech ukazují metody, rozsáhlost vykonané práce a také nepřímou i přímo desideria (zejména ve věcech slovanských). Bittnerova kapitola *Germanisch-slavische Literaturbeziehungen* ve stati, ze které jsme vyšli (Germanoslavica l. c. 265—276), mohla býti k tomu cenným doplňkem, kdyby ovšem neměla chyby Bittnerových premis. To se jeví už záse v objevitelském důrazu odpovědi na druhou otázku, nahoře položenou. „In der vergleichenden Literaturwissenschaft haben also die einzelnen slavischen Literaturen als umgrenzte und in sich geschlossene Einheiten ihre völlige Daseinsberechtigung genau so wie die *Einzelvölker* der Romania und Germania. Und als solche treten die *einzelnen slavischen Literaturen* in der vergleichenden Literaturforschung auch tatsächlich auf, soweit bisher slavisches literarisches Geschehen überhaupt in den Kreis der vergleichenden Literaturforschung einbezogen wurde“ (l. c. 266). (Charakteristická je záměna „die Einzelvölker“ a „die einzelnen slavischen Literaturen“, jak jsem to podškrtl.) Nuže myslí-li Bittner termínem „die vergleichende Literaturwissenschaft“ celé srovnávací studium slovesnosti, rozpadala by se otázka na vědu o světové slovesnosti (Weltliteraturwissenschaft) a na vědu o literatuře srovnané (die vergleichende Literaturgeschichte) podle Strichovy terminologie. O postupu tvarů nikoli celých literatur do Weltliteraturwissenschaft byla již zmínka. Myslí-li B. termínem die vergleichende Weltliteraturwissenschaft jen literaturu srovnanou (a to snad myslil, poněvadž v předchozí otázce užil protikladně termínu „Weltliteratur“, ovšem nepřesně místo Weltliteraturwissenschaft), je tu problém užší. Také zde odpověď leží nasnadě: z národních literatur do jiných národních literatur vcházejí jen jednotlivé tvary, nejvýše jen skupiny tvarů, styly, nikoli celé literatury. Otázka, zdali jsou tyto národní literatury ohraničené nebo v sobě uzavřené, je otázka druhořadá. Byla by prvořadá, kdyby celé literatury národní vstupovaly do dru-

hých, ale už samo pomýšlení toto je pro komparatistu nonsens.

Ale otázka ohraňivosti nebo uzavřenosti nebo spíše neohraňivosti nebo neuzavřenosti národní literatury se může vynořit a vynoří se zejména v slovanských literaturách. Vynoří se zejména v německo-slovanských vztazích slovesnostních, které Bittner sleduje; nesleduje totiž vztahy germano-slovanské, ačkoli by jistě methodické poznámky o vlivu anglosaském a severském byly stejně nutné a zajímavé, a je tedy nadpis jeho stati a této kapitoly nesprávný, poněvadž přesahuje předmět. A věru bylo by zapnutí do skutečně germánské souvislosti na místě tam, kde se tolik mluví na př. o vlivu Herdrově bez anglických jeho předchůdců. Už sám vliv Herdrův na příklad dosvědčuje neuzavřenost jedné slovanské literatury vůči druhé (jen jeden příklad za mnohé jiné: Kossakowski, Brodziński a jejich vliv na českou literaturu a na „vzájemnost“). B. si to přece jen musí uvědomovat, jak jinak by mohl pokládat práci Murkovu o vlivech německé romantiky na českou za torso, kdyby nebylo té mezislovanské neuzavřenosti. Ale celá ta představa uzavřenosti národní literatury je v odporu k srovnávacímu aspektu a k všemu tomu, co známe o fluktuaci tvarů. Plyne z politického „volkstumu“ Bittnerova a z tendence už jasné.

Chápeme rozpaky Bittnera, který zavrhl mezislovanské vyšetření vztahů a nyní odůvodňuje oprávnění jiného dalšího úseku, německo-slovanského. Ale není vůbec třeba odůvodňovat: vyšetření těchto podvojných vztahů je nutné a záslužné. A ovšem nejen germanoslavica v pravém slova smyslu, ale také romanoslavica, byzantoslavica, eurasiaticoslavica! Ovšem toto vyšetření musí se dát obojím směrem a po všech stránkách. Dobrá polovice německých vlivů náleží do kategorie faktorů prostředkujících (les intermédiaires). Nesmíme na př. spojovati s Herdrem celý kult písně, humanitismus, mesianismus atd., které byly u Slovanů už před Herdrem. Nesmíme „herderismus“ spojovati jen s Herdrem, leč též s jeho vzorem a předchůdcem Rousseauem, který přicházel k Slovanům také přímo. Nesmíme se dopouštět takých lapsů, jako že „moderní slovanské drama má svou cestu ještě dnes na západ a dokonce k ostatním slovanským národům přes Berlín a Vídeň“ (l. c. 270), což znamená maličkost: neznati vůbec divadelní život jihu a západu slovanského. Dva tři případy nelze generalisovati. Nelze také opakovati do nekonečnosti po Brück-

nerovi otřelý truismus o chudobě dramatické u Slovanů (Bittner l. c. 276). Zde v této části srovnávacího studia, v literatuře srovnané, je právě nutný postup konvergence i divergence, jest bedlivě uvažovati, co je literatuře jedné vlastní, co vyrůstá z domácí tradice nebo lépe z domácích tradic (zase ovšem ve smyslu komparativním, t. j. z vlivů intersociálních starších a domácího růstu), zde je odlišiti národní osobitost. Zde už dojde se k mosaice *parallelogrammat* a průsečíků vlivů. V případě herderismu na př. je třeba konfrontovat vše s vlivy barokního slavismu. V probadání baroka slovanského jsme sice ještě na počátku, ale už se rýsují spojnice, které vedou od uniátské protireformace s jasným mezislovanským rázem k mesianismu slovanskému¹. To jsou jen námitkou příklady methodické, jak je dávají úvahy Bittnerovy a už ty ukazují, jak není možno zůstatí při zkoumání německého vlivu v jedné slovanské literatuře. A ostatně B. sám si uvědomí: „kein Volk übernimmt Geistesgut von einem Nachbarvolk unbesehen zu sich herüber, sondern jedes Volk wählt aus den geistigen Strömungen des Nachbarvolkes oder der übrigen europäischen Völker (seltener der außereuropäischen) diejenigen aus, die seiner Geistigkeit und seiner kulturellen, politischen, wirtschaftlichen und sozialen Lage gerade am förderlichsten und zuträglichsten sind“ atd. (l. c. 271). Zcela správně obměňuje B. Strichovy vývody o výběru (ostatně běžné všem komparatistům i specialistům) také na negativní vliv. Ale právě určení výběru zejména z německé literatury vede k nutnému mezislovanskému aspektu a potvrzuje tu zase, že nikoli literatura a literatury, ale především tvary a tvary musí být východiskem srovnané literatury. Srovná-

¹ Srov. také námitky, které má A. Pražák k herdrovským studiím Bittnerovým v Naší vědě XVII. 34; pro problém humanitismu českého srov. spis Jaroslava Ludvíkovského Dobrovského klasická humanita 1933 (klasická humanita *předherdrovská*) atd. Velmi správně podotýká D. Čyževs'kyj k Bittnerově výkladu „Ideí“ a k sestavení literatury o Slovanech, známé Herdrovi: „Leider behält sich der Verfasser die Untersuchung dieser Literatur noch vor, und so bleibt die Frage, was in dieser Literatur auf die Ansichten Herders einwirken konnte, vorläufig unbeantwortet.“ Z. f. sl. Phil. IX, 1./2, 1932, 301. Také methodické poznámky Čyževského k završování *parallel*, jak to formuluje Bittner, jsou správné. Zdá se, že B. není nakloněn *parallelám* jen tam, kde běží o vliv slovanský na německou kulturu, jak to dokazuje jeho úsilí vyloučiti Komenského z vlivu na Herdra.

vací věda dnes vzdává se neplodného pokusu řaditi své úkoly v taký klimax, jaký podává B.: „dílo, umělec, idea, ideje, které ovládají úsek dobový, pochody a změny látek a forem“ (l. c. 272). Tvarové a strukturní hledisko jako vlastní metoda literární vědy potlačuje ideologickou kulturologii a dává bývalé vševládne paní místo pomocnice ve své domácnosti. Dnes už nikdo nebude uvažovati, jestli látkověda (inklusive s motivem) náleží do srovnávací literatury. Jako samozřejmému faktu učí tomu už příručka Tieghemova ovšem v pojetí thematologickém, kde se uplatňuje funkční význam thematu pro tvar¹. Nikdo v tom nebude viděti ovšem poslední slovo srovnávací literatury.

Ba naopak, jsme právě na nejzazším pólu od toho, když jsme si uvědomili význam struktury jako dynamického pojmu, vysvětlujícího nám uměleckou celost a její výraz, dílo, t. j. tvar. Struktura jako potenciální síla utvářecí jeví se především celistvostí. To odvádí od dřívějšího komparativního atomismu (látka, thema, motiv, idea, dokonce i formální tak řečené „prvky“) a od neplodného pronásledování těchto složek a „prvků“ po celé zeměkouli. Ze struktury jako potenciální síly vybavují se nám jiná kritéria, na př. funkce složek, dominanty, volba tvárných prostředků. Ale to vše nabývá smyslu pojmem imanentní formy. A proto vývojná poetika jeví se jak ve vědě o světové slovesnosti, tak i ve vědě o literatuře srovnané základním komplexem srovnávacím a srovnaným, uvádějícím řád do chaosu. Z poetiky musí se poučovati literární historie, poetice a historii slouží ideologie.

Teprve pak může přijíti na řadu tvůrčí osobnost. Historický kausální výklad spojuje vznik tvarů a jednotlivé úseky tvarů se stanoviska určité synthetické ideje, ale nikoli ideologicky, to jest nevidí v tvarech výraz kulturních ideí, leč právě tvary: synthetická idea musí se odnášet k dynamice strukturní tvorby slovesné. A to vše — poetika a historie — nabývá ovšem smyslu jen v synthetickém eidologickém aspektu téže struktury, chápané dynamicky, to jest ve vývoji a uprostřed celého života duchového, jak roste z organického života lidstva. Tedy na př. mluví-li se o národě, přejímajícím nebo přetvářejícím nebo tvořícím, jest míti na mysli

¹ Tieghem, La littérature comparée str. 87 a n.

jeho vrstvu, která je činná v tom smyslu, která koná výběr a je pak nositelem slovesných struktur a dává je pak dále: objeví se pak účast slovesných struktur na samém vytváření tříd a národa. Objeví se pak také soudržnost plemenné struktury (ve smyslu ethnologickém) a její podíl na slovesných strukturách a podíl těchto struktur na plemenné struktuře. Nebo jiný případ: jedná-li se o slovesných strukturách, objevuje se jejich vztah k jiným uměleckým strukturám. Brzy je patrné, že se nevystačí s cíli starého atomismu, s „ideami, látkami a formami“; naráží se na „Zeitgeist“, „common sens“, „sentiment général“ atd., jak se nazývá různě anthropologický faktor samovzniku, když přímé ovlivnění je neprokazatelné anebo když se podobnosti rozplývají v strukturu sociální, pronikající celá období kulturního života a s ním projevy umělecké: jindy objeví se určité kolektivní konstanty lidové, které se pak evolučně i revolučně uplatňují, zejména u Slovanů. Často se nám vysvětluje zdánlivá latentnost určitých struktur rozbohem ústní slovesnosti. Druhy vyskytování podobností i totožností bez přímých vlivů ujasňuje se spoluprací jiných struktur kulturních, které si vynutí podobný umělecký tvar; jindy přes staletí působí dílo na dílo: poměr Tolstého k Chelčickému je významný a poučný s hlediskem strukturních, právě uvedených. Ale ve vší této fenomenologické spletnosti struktur, jak je tvoří život a jeho potřeby, není náhody. Není náhody v podobnostech, vlivech, napodobení, výpůjčkách slovesných tvarů. Jsou jenom záhady, které je řešiti; to jest především: nečiniti z nich premisy, z nichž se pak pohodlně dedukuje. „Třeba jen uvážit, že srovnávací metoda není systémem filosofických pojmů, idealistických nebo materialistických, leč jen badatelský postup (а рабочий прием) pro odhalení kulturních a literárních vztahů v slovesné tvorbě všech národů, přišedších do styku v historickém a někdy v předhistorickém životě“¹. Proto racionalismus a strukturalismus klademe proti starému literárně-ideologickému dohadu a starému atomismu. Při všem vědomí o spojitosti struktur vycházíme ve vědě o slovesnosti z vlastních jí slovesných struktur a předpokládáme jako nález, co dává vývoj a historie

¹ V. N. Peretc, K voprosu o sravnitel'nom metode v literaturovedenii, Trudy otdela drevne-russkoj literatury I, Akademija nauk SSSR 1934, str. 338.

těchto struktur. Mnoho jest ovšem vykonati ještě v samé theorii obrozující se vědy¹. Jenom naznačeným zaostřením method vyhneme se úkladům různé historiosofie, scesti mystiky genia, národa, plemene ve smyslu rasy, povýšenosti šovinistického kulturträgerství a především uchováme čistotu literárněvědné komparační práce a jejich method oproti sociologii, psychologii, esthetice, ethnologii a jiným vědám sousedním, jejichž pomoci ovšem užíváme.

Naznačeným tvarovým hlediskem a strukturálním pojetím, které rozvíjí starou představu o souvislosti podoby a obsahu literárního faktu (už stoikové, Platon, Aristoteles, Plotin a podle jeho *eidos* v novější době zvláště Shaftesbury, „organičtí“ esthetikové němečtí atd.) zejména srovnávací methodou a které je zejména plodem ruskočeské literárněvědecké tradice od Veselovského počínajíc do posledního okamžiku — strukturalismus má v poslední době také významné zástupce v Polse, jak vidět z M. Kridlova Wstępu do badań nad dziełem literackiem (Wilno 1936) — tříbí se komparativní metody francouzské školy. Také francouzská škola od Brunetièra

¹ Příkladem špatně pochopeného strukturalismu anebo eidologie (o obojím jsem mluvil již na I. kongresu slavistů v Praze 1929) je článek J. Heidenreicha. K otázce periodisace v srovnávacích dějinách slovanských literatur, Księga referatów (II. mezinár. sjezdu slavistů) Warszawa 1934, 54. Heidenreich vzal si od linguistů a esthetiků Pražského lingu. kroužku termín *séma* (znak) a přivěsil jej na některé složky tvaru, které vybral zcela náhodně (srov. k tomu poznámku J. Mukařovského, Slovo a slovesnost I. 69). Chce z výskytu těchto „sémat“ sestrojiti isografy a dojti tak ke klasifikaci a periodisaci literatur. H. zapomněl právě na to hlavní: že struktura literární se jeví v celistvosti, v tvůrčím principu, tedy že by nezáleželo na výskytu „sémat“, leč na jejich vzájemném poměru, funkci atd., na tom všem, co udává struktura v poměru k imanentní formě. A dále: poněvadž žádné z těchto t. zv. „sémat“, Heidenreichem uvedených, nezachycuje tvarovou dynamiku (nezachycují ji látka, idea, formální „prvky“ díla, také ne motiv), klasifikace na základě podobných „izosémat“ by byla statická a nebylo by to zase nic jiného než nové vydání katalogů látek, ideí, motivů. Periodisaci, vycházející z dynamiky tvorby, by tím pomozeno nebylo. Periodisace musí vycházet z totalitního pojetí tvarů, z hodnocení strukturálního potenciálu tvaru, tak na př. z jeho dominanty, z volby a *smyslu* tvárných prostředků. Do problematiky tvaru uvádí dobře Romana Ingardena, „Das literarische Kunstwerk“ (Halle 1931). Pokud se týče periodisace historické, právě máme vzorný příklad také dlčí komparativní periodisace z materiálu dosud syrového v Šaldově stati O literárním baroku cizím i domácím, Šaldův Zápiskník 1936.

a přes Brunetièra¹ se propracovává k tvarovým a strukturním hlediskům. Tak Tieghem praví výslovně o svém „Précis“: „Il (t. j. Tieghem) a cru, et il persiste à croire, que les formes d'art, et singulièrement les genres littéraires, sont les cadres internationaux par excellence: les imitations, les influences s'exercent le plus souvent à l'intérieur du même genre.“ (La littér. comp. 208.) V další theorii běželo by jen o seskupení method a názorů, které tak výstižně při vši stručnosti shrnul Tieghem ve své příručce theoretické, s *tvarového a strukturního aspektu*, a to nejen v generální literatuře, leč též v literatuře srovnané. Tím se vytvoří pevný řád a postup badatelský, odliší se hlavní od vedlejšího. Stará „vlivologie“, která svými filosofickými okuláry viděla všude vlivy, je jednak omezena aspektem strukturním, jednak jsou jí vykázány jiné dráhy. Skupinový úsek slovanský v literatuře srovnané je dán poměrem tvarů slovanských jednak k literaturám cizím, jednak vzájemným poměrem mezislovanským. V generální literatuře mezislovanské, v slovanské slovesnosti jako nadstavbě, běží především o mezislovanský poměr tvarů, podobně jako v generální literatuře světové, v světové slovesnosti, běží o internacionální, čili lépe intersociální poměr tvarů. Sám tento poměr určuje místo tvaru v světové slovesnosti nebo v dílčí skupině.

V představě poměru tvarů je dána především představa významu, funkce tvaru nebo jeho složek pro celek. Tato funkční hodnota odlišuje zejména tvar jako součást světové literatury od tvaru jako součásti t. zv. národní literatury. Literatura srovnaná je nutným východiskem pro obecnou slovesnost (jako celku i jako dílčí skupiny) i pro národní literaturu. Také poetika vývojná (získaná ovšem co největší komparací) je východiskem historie národní literatury jako je ve svém celku prvním ideálním cílem světové slovesnosti. Ale historie národní literatury klade si zvláštní cíle, plynoucí z pathosu národa: pro ni může mít význam tvar, který nebyl a není žádným činitelem v světové slovesnosti, a naopak tvar, který měl důležitost v světovém literárním dění, nemusí mít touž důležitost v organismu národní literatury². Krátce a jinak řečeno: organismy národních literatur, jak

¹ Srov. Věda o slovesnosti 196.

² Srov. k tomu Tieghem, La litt. comp., 194 n. o významu i méně hodnotných tvarů v dějepisu generálním.

se jeví v t. zv. historiích literatury, netvoří světovou slovesnost. To platí také pro dílčí skupiny. Také jednotlivé organismy (historie) slovanských literatur netvoří přímo slovanskou slovesnost.

Ale ovšem organismy t. zv. národních literatur samy druhdy vynucují si zkoumání generální, obecná jako svůj doplněk, je-li zde postupováno dostatečně vědecky, to jest: nestačí jim nálezy srovnané literatury. Tam, kde je jedna literatura členem skupiny, jeví se tento generální vztah skupinovým; je-li to literatura slovanská, jeví se tedy mezislovanským, slovanským. Máme právě pro to znamenitý doklad. F. X. Šalda sotva by někdo pokládal za východníka nebo slavjanofila; sotva by mu někdo upřel vědeckou legitimaci a znalost československé literatury — *sit venia verbo*. Jistě náleží do řady mála vzácných duchů, které je možno pokládati za nositele internacionálního vědomí literárního. A tu čteme v jeho studii O literárním baroku cizím i domácím v letošním Zapisníku toto zajímavé místo: „Zvláště nemůžeš dost přemýšlet o tom podivném faktu, na který, pokud vím, nikdo posud neupozornil, že barokem a jen barokem mohl být vysloven tvořivý svár duše Komenského, ten svár, v němž na sebe tak těsně narážela mystika i racionalism, něco, myslím, typicky slovanského, co se projevilo i u velikánů jiných národů slovanských, zvláště ruských. Zde barok jakoby byl zrovna nutností prozřetelnou“ (l. c. 238). Neběží mi zde snad o to, abych se přihlásil jako ten, komu neunikl ten svár Komenského, v němž na sebe narážela tak těsně mystika a racionalismus¹, že jsem v tom viděl něco tak typicky slovanského, že to náleží k synthetickým ideám mé Slovesnosti Slovanů², že mi neunikl tento svár při Máchovi ani barok tvarový u Sv. Čecha, kterého Šalda nejmenuje a který je také charakteristický v řetězu českých barocistů. Zde běží o tu slovanskou typičnost, kterou nalézá tento mimořádný znalec literatur světových. V tomtéž čísle Zapisníku je také Šaldova studie O smyslu literárních dějin českých. Mezi tradicemi české literatury nalézá Šalda tradici východní, kterou v souhlasu s posledním badáním historickým sleduje od dob velkomoravských a charakterisuje ji jako „nostalgii Východu, jeho

¹ Srov. Slovesnost str. 32, 115.

² Srov. l. c. zvláště str. 234, Vom Geiste des literarischen Schaffens bei den Slaven, Slav. Rundschau IV, 1932, str. 118.

kvietismu, jeho mystiky, jeho anarchie (při vnějším despotismu — obojí se dobře snáší!)⁴. Praví zde: „Možná, že se mystický kvietism vepsal do české duše přece hlouběji, než si přiznáváme; možná i, že prožil tu určitě obměny a proměny a projevil se nejen ve chvíli, ale i ve formě nečekané“ (str. 213). Šalda ukazuje to na husitství a zejména na Holečkovi, žáku slavjanofilů, a ptá se s údivem: „— odkud se v něm naráz vzaly tyto ideje zcela cizí a přímo protikladné české duševní atmosféře druhé polovice XIX. století?“ (str. 214). Ukazuje to na Pokorném, na Herbenovi s dobrým odlišením této neromantičnosti a realističnosti od kollárovske vzájemnosti slovanské a končí: „Jest to jakoby opožděná ozvěna starého historického hlasu, který se před stoletími vssál do půdy a napojil ji.“

Ale Šalda odhaluje tuto strukturnou skutečnost ještě závažněji. „Ale není to jen Holeček, je to i Březina, který mluví pro to, že východně slovanská složka naší bytosti nebyla umlčena úplně pod nánošem cizích dob a vlivů. Březina? Zní to nepravděpodobně, zní to paradoksně, a je to přece pravda. Kdyby naši literárně historičtí badatelé měli jasný celkový pohled na Březinu, kdyby dovedli vidět jeho lidsky básnickou osobnost opravdu strukturně a neutápěli se v částečných a vnějškových analogiích, byli by nás dávno již na to upozornili. V Březinově díle básnickém je nejen dost pesimistického kvietismu, ale i slavjanofilske teokracie jako hodnotícího vaeuru eticky estetického. Pochopíš-li to, dostává teprve básnický lidský zjev Březinův celkově strukturálnou jednotu.“ (Zápisník 1936, str. 281.) Nuže, Šaldovi ušlo, že jsem na tuto strukturnou jednotu zjevu Březinova již upozornil, byť stručně v rámci Slovesnosti Slovanů, redaktorovou a nakladatelovou vůlí omezené na nejmenší rozsah. Ukázal jsem na souvislost Březiny s Mladou Polskou (Slovesnost, str. 185), na souvislost Březinovu se Słowackým, který byl na štítě Mladé Polsky (Slovesnost, str. 214); zařadil jsem jej v theokratický řetěz slovanský v charakteristice (tamtéž, str. 214) i v synthese (tamtéž, str. 235). Zde také formuluji pojem theokracie jako „touhu po volné bohovládě“, proti Masarykovu pojetí theokracie jako knězovlády, případně caesaropapismu. Theokratické řešení vůdcovského problému plyne podle mého zdání z dvojpolarity individualisticko-kolektivistické a z ethického realismu; pro jeho strukturní důle-

žitost v slovanské slovesnosti věnoval jsem mu zvláštní práci, stejně jako jeho zdroji, uvedenému dualismu¹. Rozpoznal jsem v theokraticismu Słowackého — jako u Březiny a jiných — rys slovanský na základě komparace mezislovanské; novější studie o polském mesianismu slovanském (zejména jmenovaný už Ujejski) potvrzují to také filiačně². K této typice slovanské náleží řada tvůrců a filosofů z národů slovanských (srov. Slovesnost 235). Případ Březinův a ruských theokratických myslitelů Solovjeva, Berďajeva, které Březina poznal až k stáru, je obdobný případu Tolstého a Chelického. Ovšem vliv polského mesianismu slovanského zasahuje i Rusko nejen proto, že jeho výbuch (nikoli růst, neboť má kořeny barokní) děje se v témž politicko-sociálním ovzduší³, leč také pro tu skutečnost, kterou odhaluje Šalda u Březiny, proto také, že je zde podobná duchová struktura, struktura charakterologická. Není náhodou, že právě Šalda z hlubin českého kulturněliterárního vývoje osvětlil tuto strukturu a podepřel tak velmi významně komparativní slovanské badání a to, co nebylo chápáno u nás, kde se, jak Šalda praví velmi přiléhavě, utápíme v částečných a vnějškových analogiích, a co tím méně je chápáno v cizině, zaujaté proti každé slovanskosti: vždyť také strukturální jednota Šaldova zjevu básnického a kritického náleží do řetězu těchto velduchů slovanských⁴.

Tak tedy analysou a indukci čistě vědeckou přihlašují se mezislovanské problémy, které skládají pak slovesnost Slovanů. Narazili jsme u Komenského na problém baroka; u balbínovské tradice,

¹ Žeromski a Reymont (K slovanskému individualismu). V Bratislavě 1926. Juljusz Słowacki (Theokratické řešení vůdcovského problému). V Bratislavě 1927.

² Tím dodatečně odpovídám M. Szyzkowskému, kterému se zdá v recenzi mého spisku o Słowackém (Slavia VII, 1928-1929, str. 169) „hledání specifických rysů ‚slovanské theokracie‘ beznadějným parti pris“.

³ Srov. k tomu mou studii Kollárův mesianismus, kterou tisknu právě v Kollárově sborníku Slovanského ústavu v Praze.

⁴ Srov. Slovesnost 187 a nejnověji v mé stati „K polemice o individualismu a kolektivismu“, Slovenské smery II, 1934-1935, str. 302, která také zapadla bez ozvěny v pražském kulturním ‚centru‘, jako většina české práce na dunajské ‚periferii‘, zejména té práce, která nemá pečeť stranické a nakladatelsko-žurnalistické příslušnosti.

nadhozené již Pekařem, dostáváme již jasně problém slovanského baroka, který trvám po rádném vyřešení bude se jeviti jako přední tradice, vedoucí k slovanskému obrození. A tak by se mohly uvést i jiné příklady, dokazující, jak nestačí nálezy literatury srovnané a jak nutno i v jednotlivých slovanských literaturách uchýlovati se k řešením generálním a mezislovanským. A ovšem mimo jiné: jak je slovesné tvary především chápati jako struktury ve smyslu nahoře naznačeném s všemi možnostmi vzniku, t. j. paralelně a druhy styčně se strukturami jinými, tedy v navrstvení a druhy v protínání strukturním.

Mezislovanské vztahy, na které narazil zde Šalda, hledaje smysl české literatury, jinými slovy tyto podobnosti slovesných tvarů nemožno by bylo vyložití jako evropeismy. Uvádím to proto, že některé nepopíratelné podobnosti ve vývoji slovanských literatur chce Al. Brückner ve své polemice proti mé Slovesnosti vykládati jako evropeismy a jako evropské vzájemné vlivy. „Gewiß, Grundzüge der Entwicklung sind bei allen slavischen Literaturen dieselben, aber dies liegt nicht an den Eigenheiten der slavischen Psyche, sondern an dem Europäertum der Slaven und an den europäischen Wechselwirkungen“ . . . atd., praví Brückner¹. Přirozeně, že od takových evropeismů vychází celé srovnávací studium, to je jeho podstatou. Ale kdyby se vše dalo vysvětlit evropeismy, neměly by také smysl samostatné národní literatury. Národní literatury znamenají diferencování, přetvořování a určité fixování samohybných struktur. Nehledíc k opožděnosti a simultánnosti západních vlivů, jsou v slovanských literaturách takové nesrovnalosti se západem a severozápadem, že vztýžený evropský plán periodisační a klasifikační se jimi nutně změní². Krátce z celostního pohledu vznikne jiný plán klasifikace, který vystihne lépe vývoj evropské a světové literatury. Z toho příkladu je vidět, jak je nutné také pro evropskou a světovou slovesnost srovnávat vzájemně slovanské literatury.

¹ Geschichte der slav. Literaturen, Slav. Rundschau IV. 1932. 6.

² Na př. právě jiným průběhem romantiky, jiným smyslem realismu (positivismu); ovšem nesmí tu být taková hra s termíny, jako je právě u Brücknera v citované stati a v její předchůdkyni p. n. Eine slavische Literaturgeschichte, Prager Presse z 4./10. 1931; srov. k tomu mou odpověď v Prager Presse z 22./11. 1931.

„Des Trennenden gibt es somit auch bei Slaven mehr als des Verbindenden und vor allem aus Gefühlsschätzen, aus Verismus, aus Ethik allein, läßt sich keine Literaturgeschichte entwickeln“, praví dále Brückner (Slav. Rundschau I. c. 7).

Je jisté, že staří pozitivisté chtěli úmyslně vidět toho rozlučujícího více než spojujícího; to plynulo už z vědecké tradice pozitivismu a hyperpozitivismu počínajíc od Dobrovského a plynulo z buržoasního nacionalismu od polovice XIX. století. Ale jako se dožívá Brückner na stará kolena překvapení v otázce cyrilometodějské vzdělanosti, tak bortí se i jeho hypotetická uzávěra Ruska do XVII. a Balkánu slovanského do XVIII. století. Se stanoviska starší filologie není možná vůbec srovnávací Literaturgeschichte; to viděl dobře už Wetz v 90. letech a věděl už částečně také, že si srovnávací studium neklade cíle historické ve smyslu nějaké nacionální literatury¹. Bohužel straší stále německý duch filologický, kterému se už také Wetz smál. Ale věc už není věru k smíchu u epigonů Brücknerových, dvě generace po Wetzovi.

Nám právě tvar není jen objektem filologické a textové kritiky, ale především průsečíkem několika vrstev strukturních, ke kterým chceme pronikati se všech stran, pokud to právě tvar a jeho výklad vyžaduje. Proto také kromě jiného nás zajímá ona „citová, veristická, ethická“ hodnota, a to i tak, jak to Brückner ironicky kumuluje, v individuálněpsychicko-sociální atmosféře tvaru. Brückner dobře našel některé charakterologické rysy slovanské tvorby, jak jsme je již uvedli (shora str. 72). Tyto rysy potvrzují nová zkoumání charakterologická, Gesemannovy studie z charakterologie srbochorvátské, Čyževského z ukrajinské², Studenckého³ z polské. Čyževskij váží své závěry z celé duchové tvorby. Na filosofickém poli vidí „eine Reihe wesentlicher Verbindungslinien zwischen den einzelnen slavischen Völkern“⁴.

¹ W. Wetz, Shakespeare vom Standpunkte der vergleichenden Literaturgeschichte I. 1890, str. 4—8.

² D. Čyževskij, Zur Charakterologie der Ukrainer, Slavische Rundschau III, 1931, str. 237 n.; zde je také bibliografie Gesemannových prací charakterologických.

³ S. M. Studencki, Polnische Charakterologie, Slavische Rundschau VII, 1935, 374 n.

⁴ D. Čyževskij, Wesen u. Aufgaben der tschechoslov. Philosophiegeschichte, Sl. Rundschau VIII, 1936, 19.

Nechce-li Brückner užít nalezených rysů pro synthetický obraz, je to právě zatížení starou filologií, není-li v tom jiná tendence¹. Už před lety Stanisław Brzozowski v kompozici umělecké a v tvorbě vůbec nalézal hodnotu morální². Strukturalista dneška nesouhlasí s ním plně v tom, že všechny otázky esthetiky a kritiky jsou na konec vždy otázkami ethickými, ale respektování jich v analýze tvarů, struktur a zejména v pohledu synthetickém pokládá za vědeckou nutnost. Naprostou nutností stává se to v literaturách tak po výtce tendenčních, jako jsou literatury slovanské. Vždyť všecko to dění literární probíhá a obrazí se vrstvou sociální a tedy charakterologicky.

Právem upozorňoval Trautmann³ — také s patrným vztahem k Brücknerovi — už před desítiletím na moderní metody literárně-vědecké, které unikají zástupcům filologického a historického směru a mezi kterými právě metody charakterologické cení vysoko⁴.

¹ I zde mohlo by se ukázati na Wetze, který již v 90. letech byl na stopě strukturální složitosti kulturně literární a chtěl vésti literárního historika místo do filologického semináře na psychiatrickou kliniku, aby se pozorováním duševních chorob naučil dívat na normální život. „Daß manche andere Wissenschaft, liege sie auch scheinbar so weit ab wie etwa die Ethnographie, dem Literaturhistoriker eine viel wirksamere Beihülfe zur Lösung seiner Aufgaben zu leisten vermag als Sprachgeschichte und Philologie, scheint so klar, daß man einen Beweis dafür wohl nicht ernstlich verlangen wird“ (l. c. 26). Nechci tím ovšem hájiti tainovského psychosociologismu, kterým se Wetz jednostranně vybavoval z pout filologie. Ale jeho úsilí je poučné. Nechápe-li Brückner u Chelčického a Tolstého touž reakci slovanských duchů, vzdálených od sebe časem, místem, třídou, na Janovo evangelium (Slovesnost 138) a uvádí-li proti tomu (Slav. Rundschau 1932, 7), že Tolstoj zvěděl teprve pozdě o Chelčickém a že Chelčický vyšel od Valdenských, straší tu zřejmě duch starofilologický. Právě proto, že Tolstoj zvěděl o Chelčickém až pozdě, je shoda mezi nimi tak překvapující a průkazná. Nezáleží na tom, odkud vyšli: záleží na zaměření, podobnosti a síle přetvářené jimi struktury. Jestli socinianismus v Polsku vytvořil ethickou strukturu podobného rázu a síly a originality, bylo by také tento zjev vtáhnouti do strukturální komparace charakterologické v rámci slovesných tvarů.

² Srov. též Konstanty Troczyński, *Od formizmu do moralizmu*, Poznań 1935.

³ H. F. Schmid und R. Trautmann, *Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik, Slavisch-baltische Quellen und Forschungen Heft 1* (Leipzig 1927); srov. zejména str. 34 a n.

⁴ L. c. str. 36, kde jsou uvedeny i hlavní příručky charakterologické.

Proto ovšem má Trautmann jiný názor na slovesnou tvorbu slovanskou než Brückner a Bittner; ukazuje na možnosti shrnutí stejně probíhající zjevů v slovanských literaturách. Ukazuje zejména na pole slovanské ústní poesie, „da das seelische und geistige Substrat bei den einzelnen Völkern (t. j. slovanských národů) weitgehend gleich ist“¹. Jako pohádka ze starých zapadlých časů nyní zní slovo badatelovo, které je určeno dorostu: „Solchen Erscheinungen nachzuspüren, wird das Volk, zu dem Herder gehört, imstande sein“. Tento badatel měl odvahu ještě ukázat na úkoly, které staří hyperpositivističtí filologové a mladší mystičtí národnici jistě pokládají za poblouzení, na př.: „Es besteht die Möglichkeit, wenn man Gestaltung und Gehalt im lyrischen Volkslied vergleichend behandelt, die alte slavische Grundsicht mit ihrer besonderen und primitiven Einstellung zum Weltgeschehen zu erfassen und sie von den Schichten zu trennen, die das Sonderleben der einzelnen Völker in tausendjähriger Geschichte hinaufwarf“. Pro něho totiž „die slavische Geisteswelt“, celek, znamená něco vedle národů jednotlivých. Brzy nato Brückner pokládal za jediné možné jednání o slovanských literaturách odděleně — s úplným neporozuměním generálním úkolům. Tak jako by všechny literatury světa vedle sebe daly už světovou slovesnost! Nesouhlasím s Tieghemem v názoru o neužitečnosti takových řad literárních dějepisů národních vedle sebe², naopak pokládám je za prospěšné pro čtenářskou obec zejména jednoho jazyka, a to jak v řadě evropské, tak též v řadě slovanské; ale ovšem nic tím vědecky není uděláno pro generální slovesnost světovou, nic pro její skupiny, nic pro slovanskou. Brückner, který mi svého času vytýkal, že jsem nerozřešil problém srovnávacích slovanských dějin, bohužel si sám ani jasně neuvědomil danou problematiku.

Anno domini 1931 pokládal jsem za zbytečné v replice zabývat se těmito elementárními věcmi. Teprve Bittner-Brückner redivivus mi dokázal, že methodické chyby mají své následky a že se mají včas opravovat, třeba i u našich zasloužilých učitelů. Ná-

¹ Trautmann ve *Wesen und Aufgaben*, str. 37 (poděkrtnuto mnou).

² Tieghem praví o Walzelově *Handbuchu*: „De pareils ouvrages encombrent sans utilité les rayons des bibliothèques“ (l. c. 201/2).

sledky Brücknerovy sugesce trpí také polští epigoni Brücknerovi, které reprezentuje Józef Gołąbek¹.

Jinak bych si nevysvětlil u tohoto pilného badatele názor, že v „čistě naukovém“ oddílu práce historika literatur slovanských stačí metody, které uvedl Gabrjel Korbut v knížce „Wstęp do literatury polskiej“. Metoda Korbutova je poctivě filologická a nestaví si jiné problémy než ty, které plynou z textové kritiky; proto také u něho vliv jedné literatury na druhou (str. 33.), prvek lidový (str. 39) stejně jako analýsa „estetická i psychologická“ (str. 42) vychází z textové kritiky a k ní jediné směřuje. V podstatě Korbut ani nezavádil o vlastní srovnávací problémy. Nevytýkám to Korbutovi, který ví, co chce (ukázal výsledky své filologické metody v Literatuře polské), ale nelze to nevytknouti Gołąbkovi, který chce být komparatistou a píše své poznámky v době, kdy se v Polsce už počíná pracovati strukturalisticky. Je pak přirozené, že pro Gołąbka neznamená srovnávací studium slovanských literatur nic víc než dvojné úkoly mezislovanské, tedy literaturu srovnanou, a práci bibliografickou. O generální problémy též přirozeně ani nezavádil, ačkoli už zamítavá kritika Brücknerova „Zarysu“ v témže čísle Ruchu Slovanského od H. Batowského mohla mu dát podnět k přemýšlení a má Slovesnost mohla ho vyvarovati aspoň základních omylů. Jeden omyl, a to onen, že bogomilství a husitství nemělo mezislovanský vliv, je charakteristický pro kasuistiku Gołąbkovu, která celkem opakuje vývody a názory Brücknerovy a W. Lednického. Především je charakteristický omyl už tím, že tento komparatista nechce viděti vlivy a podobnosti ani tam, kde jsou už dokázány. Za druhé tvrzením, které s tím spojuje: „Literatury te łączył więc nie jakiś specjalnie plemienny związek, lecz religijny, a idea wyznaniowa nie może przecież być podstawą do wytwarzania jakiejś jedności ogólnosłowiańskiej“². Tedy stará církevněslovanská spojitost mezislovanská nebo na př. stará spojitost českopolská je jen pro svazek náboženský, nikoli pro blízkost jazyka a pocit společenství plemenného. To, o čem prastaré kroniky vypravují, co

¹ Józef Gołąbek, Zadania i cele studjum literatur słowiańskich w Polsce, Ruch Słowiański II, 1929, 325 a n.

² J. Gołąbek, Zagadnienie łączności literatur słowiańskich, Ruch Słowiański II, 1929, 370.

je politickým pathosem, popře jednoduše p. Gołąbek, poněvadž se mu to nehodí do krámu. Že v literárním faktu jsou skloubeny podobnosti strukturních vrstev charakterologických, jazykových, náboženských, politických atd., jak by připustil tento filologický pozitivist? Takové názory ovšem popírají v Polsce samé¹.

Když Ignjat Gjordjić napsal „Saltijer slovinski“ asi pod vlivem „Psałterze“ Kochanovského, kterého velebí, je to pro Gołąbka, fascinovaného Lednickým, „wpływ tyłko przypadkowy i jednostkowy“. Ale není náhodnosti vlivu pro komparatistu, který jen poněkud vnikl do zákonitosti vkusu a stylu té které doby. A zde běží o celý zprostředkující proud barokního slavismu, který by měl p. profesor znát. Neznalost toho faktu potvrzuje i Gołąbkova zmínka o Gundulićově „Osmanovi“. Ovšem ex silentio nevzniká komparace, z neznalosti faktů rovněž ne. Gołąbek by jistě pokládal také za náhodu právě zjištěný fakt, že láska Tredjakovského k choreu byla vyvolána Gundulićovými „Slzami marnotratného syna“, že to seznámení bylo rozhodující pro celou ruskou metriku a nestačil by Gołąbkovi jistě ani Tredjakovského projev „o krevním příbuzenství illyrských jazyků s ruským“². Řekne-li někdo: „*Ależ ta cała wzajemność to tyłko wpływ kultury wyższej na niższą, ale nie jakieś celowe, świadome dążenie słowiańskie*“ (l. c. 371), má ovšem pravdu v tom, že vědomou kollárovskou vzájemnost, zejména literární, nelze anachronisticky klást do starších dob; ale popírání fakty citu sounáležitosti a soudržnosti u Slovanů, který vedl k spojitostem literárním, mohl by jen historik-daltonista. Mezi-slovanská literární spojitost neplyne jen z „vědomého, účelného jakéhos toužení slovanského“, leč též z řady kulturně politických a sociálních příčin, jak o nich byla řeč nahoře, nehledí-li se ani k společenství ve smyslu ethnologickém. A i kdyby v mezislovanských literárních vztazích běželo jen o „vliv kultury vyšší na nižší“ (my víme, že neběží jen o to, leč že běží na př. často také o vlivy prostonárodní, ústní slovesnosti na jinoslovanskou vyšší, umělou), náleželo by to v okruh slovanského srovnávacího studia jako samostatné části studia světového.

¹ Tak L. Lenard, *Realne podstawy łączności Słowian*, Ruch Sł. II, 431.

² Srov. Iv. N. Rozanov, *Poety XVIII veka*, *Literaturnaja Gazeta* 1936, No. 65 (556).

Je fatální ovšem, když Gołabek pod sugescí zejména páně Lednického hledá původ studia slovanských literatur jako celku v romantice a u Čechů, když ideu jednoty slovanské přivěsí na Křižaniče, ale nenapadá mu (Polákovi!) nic z vážné a iniciativní účasti polské. Za romantiky nevzniklo jen srovnávací studium slovanské, leč téměř všechny vědy historicko-filologické. A už romantičtí vědci hledali a nalézali vědecké důvody pro společné traktování slovanských literatur. Dívali se ovšem na literární dění alespoň universálněji a v určitých směrech vědeckěji i ve smyslu moderní komparace než prof. Gołabek, nepředpokládáme-li ovšem, že epigon Brücknerův a Lednického je Brücknerovým učedníkem především v známých nám už kanadských žertících.

Tak ukazuje G., že básničtí koryfeje slovanské romantiky neměli tendence slavofilské. I kdyby tomu tak bylo, nic to neznamená proti faktu mezislovanské literární spojitosti: právě u Slovanů a vlastně až na nepatrné výjimky jen u Slovanů měli své pole působnosti. Ale říci, že Mickiewicz, autor pařížského kursu o slovanských literaturách, neměl slavofilské tendence, že ji neměl Krasinski, to znamená neznalost souvislosti básnického polského mesianismu se slovanským mesianismem předlistopadovým (Niemcewiczovým, Staszicovým atd.). Jako by běželo jen o vyslovení té slovanské tendence, jako by nezáleželo nic na ideové náplni mesianismu¹! Ale Gołabek chce komparační metodu postavit na hlavu. Každý ví, že v komparaci je hlavní tertium comparationis. Aby dokázal, že v II. polovici XIX. stol. mezislovanská literární spojitost za-

¹ V analýze Staszicova Rodu lidského práví Ujejski: „Teraz nad jednym tylko z tych rysów się zatrzymam, że względu na jego szczególną w chwili kończenia Rodu ludzkiego aktualność, nad tym ‚słowiańskim‘. Przez cały okres rozwoju mesjanizmu polskiego w wieku XIX rys ten nie znika.“ Ujejski, Dzieje polskiego mesjanizmu 163. Slovanský mesianismus proniká u Mickiewicze až do klasifikace literárních zjevů; na př. už ve svých kursech o slovanských literaturách inauguruje typ slovanského dramatu, srov. mou Dramatiku slovanského jihu (1930) str. 33, 42. Mickiewicz píše Hankovi r. 1848 takto: „Służymy razem sprawie narodowej, która teraz większy zakres obejmując, staje się sprawą wszystkich spół-Słowian, powołanych do jednego dzieła wołą Bożą.“ Srov. Szyjkowski, Polska účast v českém národním obrození, I. 1931, str. 313. V tom je in nuce celá filosofie tvorby i života Mickiewiczova. Podobně by bylo možno citovat Krasinského i Puškina.

niká, G. srovnává to, co podle něho nemá nic nebo málo společného. Tedy Tolstého a Dostojevského s Prusem a Orzeszkovou, Sv. Čecha s Mažuraničem, Vazova se Sienkiewiczem, Penča Slavejkova s Vrchlickým a Asnykem. Při tom zapomíná ovšem, že i u těchto disparátních zjevů ve smyslu genetické slovesné existence našly by se leckteré podobnosti *charakterologické*, zjevné zejména v básnické typologii. Ale ovšem komparatista vyhledává především souvislosti a podobnosti slovesně genetické. Tedy na př. zůstaneme-li u příkladů Gołąbkových, vyšetřil by komparatista poměr Dostojevského a na př. Žeromského, Tolstého a na př. Sienkiewiczze; Asnyka by nespojoval s Vrchlickým, ale ptal by se, co Asnyka vedlo k obdivu ke Kollárovi, jak se to u něho jeví, a proč byl oblíben v Čechách (Fr. Kvapil); Vazova by nespojil se Sienkiewiczem, leč s Ježem už pro pravděpodobný podnět Ježovy povídky pro hlavní román Vazovův; téhož Vazova komparatista spojí také se Sv. Čechem, poněvadž zde je nejen jeden vliv přímý (Kandidáti slávy), ale mnoho jiných souvislostí. S Vrchlickým nespojí komparatisté ovšem Penča Slavejkova, ale spojí s ním Michajlovského (*Currente calamo!*) a ovšem zase Slavejkova s jeho miláčkem Mickiewiczem. Sv. Čech a Mažuranič nejsou zjevy disparátní, jak si myslí Gołąbek, naopak jsou ideově spojeni kolláristem — ilyrismem; a komparatista slovanský by od Sv. Čecha táhl ovšem spojnicí především k Aškercovi; s Vrchlickým spojí Konopnickou, ale Orzeszkovou nespojí s Zeyerem; zato Zeyera, Vrchlického spojí s Przesmyckým, Březinu se Słowackým. A tak dále. Ale proč a nač mluvití barvoslepému o barvách? Gołąbek, i když už přizná, že jsou mezi spisovateli slovanskými „vznavači dávného svazku slovanského“ — a z těch zná však jen Jiráska, Holečka, Jeze, Hurbana Vajanského a Hviezdoslava — tvrdí: „lecz zjawisko to całkiem przygodne i przypadkowe“. Tímto pojetím „náhodnosti“ všecka komparační věda mohla by býti anulována. Jenže ovšem věda nezná náhodnosti, poněvadž celá její existence je založena na zjišťování příčinné souvislosti jevů. To, co uvádí Gołąbek jako závěr, nevyplývá z jeho vývodů, které aspoň negativně daly názorné příklady pro komparatisty slovanské: názor, že badání o literaturách slovanských je toliko badáním o jedné skupině všeobecné literatury, je stanovisko české slavistiky, které našlo výraz nejen v theorii, leč i v celých dílech (v Máchalo-

vých Literaturách a v mé Slovesnosti). Ale další „závěr“, zdůrazňující poznávání literatur slovanských v jejich individuálním rozvoji, svědčí o tom, že není u Gołabka pochopení pro generální úkoly srovnávacího studia. Proto také nemohl pochopit pojetí a cíl mé „Slovesnosti Slovanů“, kterým konec konců může být jen synthesisa, *generální slovesnost slovanská*, jak byla již o tom řeč. Jenom tyto generální úkoly opravňují zvláštní slovanské studium srovnávací a — last not least — i zvláštní katedry slovanských literatur. Všecky ostatní „praktické“ důvody Gołabkovy by neměly váhu. Jenom nedostatek důsledného literárněvědného srovnávacího myšlení a dnes už zcela zbytečný boj proti „ideologii słowianofilskiej“ vede k výrokům, jako je tento: „Jak Słowiańszczyzna jest pojęciem oderwanem, które nabiera treści, gdy ją określiśmy jako zbiór konkretnie istniejących narodów słowiańskich, tak samo niema jakiejs słowiańskiej literatury, lecz są literatury poszczególnych narodów słowiańskich.“ (L. c. 374.) Takéto chybné syllogismy byly východiskem Bittnerovým¹.

Nemůže se souhlasiti s názorem Gołabkovým, že by „ideologja słowianofilska“ „zacláněla jasný pohled na individualnost národní a ztěžovala objektivní a čisté vědecké naukové poznání zjevů literárních v písemnictví jednotlivých národů slovanských“. Konečně známe jádro pudla strašného! Slavjanofilská ideologie dávno padla, jak je známo; komparační věda přistupuje k látce bez premis, ale zjišťuje ovšem, že cit soudržnosti a sounáležitosti u Slovanů bere na se různou podobu (někdy také ideologickou) a že je „bardzo ważny czynnik kulturalnego zbliżenia narodów słowiańskich“, jak konečně také Gołabek přiznává. A tak naopak neuznáváti tohoto důležitého činitele v mezislovanských literárních stycích bylo by „čistě nevědecké“ a překáželo by právě jasnému

¹ Lituji, že J. Horák neopravil ve své polemice s Gołabkem p. n. Porównawcze studjum literatur słowiańskich, Ruch Słowiański III, 1930, str. 65, tento názor Gołabkův se stanoviska komparačního expressis verbis. „Srovnávací historie literatur slovanských“, kterou staví H. proti „slovanské literatuře“, obsahuje ovšem také především pojem generální slovesnosti slovanské, ale pochybují, že zaujatí nepřátelé slovanského komparačního studia by z tohoto termínu došli k další distinkci dvou představ: slovanských literatur srovnávaných a obecné slovesnosti mezislovanské. Jinak v polemice je mi nepochopitelný spor o originalitu srovnávacích zásad; Gołabek zde přece neuvedl nic nového.

pohledu na individuálnost národní. Neboť také individuálnost národní jest podmíněna tímto „velmi vážným činitelem“. Vědec literární, a zejména komparatista, který myslí na celé epochy vývoje, musí uvážiti, že mezislovanské antagonismy jsou přechodné a že jsou vyvolávány a nesený jen určitými vrstvami a druhy oligarchiemi třídními a že jejich trvání není věčné. Je si ovšem vědom toho, jaký mají někdy důležitý vliv na individualitu národní a tím také na národní literaturu, ale ví, že genetická existence slovesnosti je také určována tím národem v masách, který se někdy dlouho nedostává k řeči, ale konečně se přece jen uplatní v národní individualitě vůbec a tím také v literatuře, a to už proto, že žádné přehrady a hranice politické a národní nezabrání fluktuaci ústní lidové slovesnosti a spodnímu ideovému proudění. Rozhodně nesmí býti zacláněn komparatistův pohled survivaem nějakého starého antagonismu, spojeného s novými imperialistickými ambicemi oligarchie, i když není přímo v její službě. Také antagonismu rusko-polskému, uměle živenému církvemi a oligarchiemi, lid na obou stranách hranic udělá jednou konec.

Slovanská dominanta uvádí do rozpaků také specialisty polské literatury. Je zde charakteristické místo v Kleinerově úvodu k dějinám polské literatury¹. Znamenitý badatel upadá tu do zřejmých kontradikcí a nesprávností. Ukazuje, jak pojem „Slovan“ moderní Češi naplňují skutečným životním teplem, Rusové dílem mystickým sněním, dílem chytrou imperialistickou politikou; u Poláků prý zůstává něčím vagním a neurčitým. Víme, že to „životní teplo skutečné“ v slavismu měli Češi také od Poláků před r. 1830. Proud polského slovanského mesianismu ovšem Kleiner přezírá. V „dějinném smyslu“ má prý slovanství podobný význam jako pragermánství, „jen s důležitým rozdílem, že jeho obsah je mnohem chudší a že se ve vývoji jednotlivých národů slaběji uplatňuje“ (!). Kleiner dodává: „Es ist rein prähistorisch.“ Podle Kleinera tedy slovanství se neuplatnilo v nejslavnějším období polských dějin, počínaje od Chocimě a tedy také ani v polské literatuře! A mínění o chudobě obsahu slavismu vyvracejí celé knihy o „panslavistických ideologiích“. Dů-

¹ Dr. Julius Kleiner, Die polnische Literatur 1929 (Walzelův Handbuch), str. 3—4.

vody, které opakuje Kleiner o rozrušení plemenného příbuzenství (on praví „Stammesverwandtschaft“), buď nepadají tolik na váhu, poněvadž nechápeme toto plemenné příbuzenství tak rasisticky jako Kleiner (leč ethnologicky), nebo byly již literárněvědně vyvráceny (kulturní schisma, vlivy tatarské a turecké poroby a. j.). Rozrušení geografické jednoty slovanské „maďarskou říší“ je jedním z těch zajímavých historických zjevů, kde úplný historický výklad je dán pochopením paradoxních antinomií: právě na právněpolitickém teritoriu uherského státu je cílá spolupráce slovanských národů už v starší době, odtud vychází kulturní obroda srbská, odtud prakticky vychází i syntetický pokus Kollárův i ilyrismus Gajův. Především literární historik má dbáti těchto protikladných zjevů. Podobně lehkovážně soudí Kleiner o stycích polské a ruské literatury, ačkoli uvádí historické fakty, kdy se society do sebe takřka zaklišňují.

„*Die polnische Literatur — und dasselbe gilt von der tschechischen — ist unzertrennlich mit dem romanisch-germanischen Abendland verknüpft und nur in diesem Zusammenhange kann sie betrachtet und erforscht werden.*“ Literatura česká je sice spoutána se západem románsko-germánským; ale jen v této souvislosti nelze ji vysvětliti. Byly pro to uvedeny už důvody i authority. Také polská literatura nemá jen jednu tradici, má několik tradic, podobně, jak to dokázal Šalda pro českou. Zasáhlo do ní období církevněslovanské přímo (Bogurodzica) i nepřímo (vlivem české literatury a českého spisovného jazyka). Tato jihozápadní slovanská tradice (mediterránní, nikoli románsko-germánská) má obdobu ještě později ve vlivech jihoslovanských zpěváků, kterých bylo v Polsku v XV. století už plno, na ústní slovesnost polskou (podobně jako na ukrajinskou), ale zvláště v souvislostech literárních s jihem za barokního slavismu¹; polská slovesnost má svou tradici východní, velkoruskou do r. 1830 i ukrajinskou, a právě tímto ukrajinským ethnickým korridorem, táhnoucím se daleko na východ po severozápadních hranicích Malé Asie až do samého středu Evropy, je spjata s Evrasíí stejně jako Moskevsko (není to ovšem jen Kleinerem uvedený „bohater“). Jen ovšem je třeba studovati celou polskou slovesnost, tedy i ústní slovesnost a její odraz v umělé literatuře;

¹ Srov. o tom Tad. Grabowski, Polska a Słowiańszczyzna, ve sborníku Zagadnienia słowiańskiej kultury ludowej (Warszawa 1926) str. 19 a n.

a to bohužel Kleiner nedělá na škodu jinak skvělé své práce. Kleiner, který v polských vesnicích, pozoruje lidové zvyky a tance, cítí, že „stojí na slovanské půdě“ (l. c. 5) a nalézá zde „rozcestí mezi východem a západem“, našel by snad něco podobného v ústní polské slovesnosti, která souvisí druhy se zvykoslovím i s materiální kulturou lidovou, s charakterologií lidovou.¹ Zůstane-li při nepřesných metaforách, jako je Kleinerovo „rozcestí mezi východem a západem“, můžeme to přenést nejen na ústní slovesnost polskou, leč i na umělou literaturu, nejen na polskou slovesnost, leč i na ruskou, i na jihoslovanské i na československou. Celá slovanská slovesnost je takové rozcestí mezi západem a východem a druhy také rozcestí mezi severem a jihem.

Gołąbek projevuje rozpaky nad vlivy t. zv. světových literatur a t. zv. plemennými, t. j. mezislovanskými. Myslí krátce, že jest

¹ Jak veliký a ústřední je přínos polský na př. k vampyrismu (srov. mou studii Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské, Nár. Věstník Českosl., ročník XIV až XVIII) a jak proniká i do nejvýznamnějších tvarů literárních! K nesprávnému rozlišení kulturněhistorického a ethnologického pojetí u Kleinera (srov. shora str. 52) krátce poznamenám: podle běžného názoru ethnologie je sociologická nauka (srov. na př. J. St. Bystron, Wstęp do ludoznawstwa polskiego 1926, str. 8) a nemůže být tedy v protikladu ke kulturní historii, která musí být rovněž sociologická; jinak je jen kabinetní, knižní kombinací. Znamenitá ethnologická škola polská přece snad není jen ad usum delphini, leč by měla sloužit i literárním historikům, a to právě jako historikům kultury. Slovanství („slavisch“) má prý podle Kleinera určitý obsah jen pro jazykovědu a ethnologii, nikoli pro kulturní historii, pro kterou obsah má románství („romanisch“). Bulharský učenec Michail Arnaudov, významný jak v literární vědě, tak i v ethnografii, má na základě pronikavé erudice a práce v obou sousedních vědách názor diametrálně odlišný od Kleinerova. Formuloval jej právě výrazně před forem ethnografů a geografů slovanských v Sofii, jak následuje. „Los nombreuses raisons de caractère national et international qui séparent les peuples slaves existent-elles encore? On ne peut renier l'influence d'un esprit d'unité, d'une force morale slave qui se manifestent avec éclat dans l'oeuvre artistique et dans le folklore slave. Ce n'est pas seulement la poésie de Pouchkine et de Mizkevitch, ce n'est pas la musique seule de Glinka et de Smetana ou l'idéalisme savant de Chafarik et de Karadjitch, mais aussi le caractère ethnographique tout entier des peuples slaves qui ont donné au monde cette unité spirituelle profonde derrière laquelle se cache la mission civilisatrice du monde slave.“ La Parole Bulgare. No 136, 17/8 1936.

uvéstí vždy onen vliv na původní. Na příklad uvádí vliv romantismu polského na běloruský a maloruský. „Ale w tym wypadku będzie mowa tylko o wpływie romantyzmu niemieckiego na twórczość Mickiewicza¹.“ Gołabek v tomto případě i v jiných zapomíná na to, co jako „les intermédiaires“ zdůrazňuje komparační škola francouzská. Právě Mickiewiczův vliv je prvotřídní příklad mezislovanského působení: to, co jako romantika německá působilo na Mickiewiczze, bylo jeho duchem a jeho výrazovými prostředky přetvořeno a působilo právě hodnotami tohoto přetvoření na ostatní Slované. Komparatista má zjistiti, proč to působilo a jak se stalo, že tyto hodnoty nepůsobily tolik dále ve světě, než především mezi Slované. Výborně praví Tieghem: „*L'histoire générale de la littérature du groupe de peuples auquel nous appartenons nous révèle comment ils se complètent, comment, grâce à cet afflux perpétuel, l'art littéraire s'anime d'un sang toujours nouveau*“ (La litt. c. 212). Máme klasicky prokázaný příklad mezislovanské fluktuace byronismu, který je generálním jevem mezislovanským v světovém cyklu byronismu. O další příklady a úkoly podobného druhu není nouze (schillerismus, shakespeareismus, scottismus, heinismus, nietzscheismus, symbolismus, futurismus, expresionismus). Ale kromě toho jsou vlastní novější mezislovanské generální fluktuace nejen komplexů, jak je to v organicky mezislovanské romantice nebo v tendenčním realismu, leč také jednotlivých zjevů, jako jsou Mickiewicz, Puškin, Gogol, Słowacki, Turgenew, Tolstoj, Dostojevskij, Sienkiewicz, Vojnovič, Vazov, Brezina, Majakovskij atd. na příklad jako osobnosti básnické, baladické drama na př. jako tvar², mesianismus, proletarismus na př. jako útvary ideové, nehledíc ani k prstonárodní poesii a k jejím funkcím v umělé literatuře. Počet generálních úkolů mezislovanských denně se množí, rovnoměrně se vzrůstem úkolů binárních a někdy i nad jejich míru a to tam, kde jde o samostatné projevy strukturní vrstvy charakterologické, nezávislé přímo na působení literárních tvarů jednotlivých. Tyto úkoly unikají vůbec rámci literatury srovnané a vyžadují s širokým ethnologickým vzděláním i zvláštní obecné pronikavé vlohy syntetické. „Přes filologii hlou-

¹ Ruch Słow. II, 1929, 375.

² Srov. mou Dramatiku slovanského jihu (Praha 1930), str. 175 a násl.

běji a obsažněji k srovnávacímu strukturalismu!⁴, mohlo by se nadepsati těmto kapitolám srovnávací vědy literární.

Tedy také jsme si dobře vědomi toho, že literatura sousední neslovanská může dávat více „vlivů“ sousední slovanské než jiné slovanské. Pripustíme klidně na př., že v novější době literatura německá v celku dávala více vlivů literatuře české než literatura ruská, polská. Brückner německý vliv české literatuře několikrát jaksi předhazuje a vidí v tom protiklad k jiným slovanským literaturám. Ale toto „vplyvání“ se rozpadá na řadu problémů poetických, historických, ideologických, čistě látkových, objeví se problémy sociologické, zejména ve vlivech třídních vrstev literárních, a s nimi problémy kolektivní charakterologie i individuální psychologie. Pro historika vyrůstá tu problém tradice české nebo československé literatury. Se stanoviska této tradice objeví se pak mnohdy toto působení negativně, t. j. jako infekce, překonávaná organismem literárním nebo jako vliv, zpracovaný po svém, druhdy proti smyslu zasahujícího tvaru nebo jisté jeho strukturní vrstvy. Pro poměrně vědecké, to jest indukční zjištění tradice mělo by předcházeti ovšem vyšetření poetiky. Ale už v československé poetice uplatní se činitel příbuznosti slovanských jazyků a tedy snadná nápodoba forem jinოსlovanských; to vítězí nad stálými a mnohostrannými vlivy německými, zvláště za zdůraznění ústní slovesnosti a skutečné její váhy pro tvorbu umělou. Ale sám vliv ústní slovesnosti je vyvoditi z celého souboru ideologického a formového, který nazýváme slovanským obrozením a ke kterému vede z minulosti mnoho pramenů, aby se slily konečně v přelomu XVIII. a XIX. století. Historik při všech vlivech německých přichází také na moment antagonismu proti těmto vlivům, na moment výběru a záměrné protiváhy jinოსlovanskými vlivy, vlivy románskými, anglosaskými, severskými a zejména na moment přetváření, který tak dobře vystihl Hruševskij. Je rozeznáváti mezi vlivy a skutečným působením. Ve výsledku objevuje se tradice české literatury tak, že má svou nejbližší obdobu přece jen zase v tradicích literatur jinოსlovanských, spjatých podobnými nebo týmiž pouty historicko-sociálními. Není tudíž v přímém vztahu literární vlivologie a tradice literatury národní, které jsou páteří vývoje, ne-li vývoj sám¹. Už zde ovšem dostáváme se

¹ Nejnověji ukázal Vojtěch Jiráť v studii „Das Platen-Bild der tsche-

k abstrakcím, které vědecky jsou nutné; ovšem jejich formulace má vždy jen platnost hypotetickou a mění se podle výsledků srovnávacího badání.

Už sama možnost, že proti severozápadnické tradici československé literatury se může postavit tradice také východní, slovanská, ukazuje zvláštní místo této literatury. A podobně je to ve všech menších literaturách slovanských. Tak v literatuře srbochorvátské je značný vliv francouzského realismu, ale vítězný je vliv ruský a ten spolutvoří tradici. Literatura polská a ruská v novější době jsou ovšem k ostatním slovanským v poměru dávajícího věřitele. Ale ještě nejsou zapomenuty ani v samém jejich jazyku literárním staré půjčky ze západu a z jihu slovanského. Záleží na vnitřní strukturní průraznosti tvaru a ta zase souvisí vice versa s recepční ochotou a kvalitou přijímajícího prostředí. Tak se objevuje zase začarovaný kruh citu sounáležitosti a z toho částečně plynoucí fakt soudržnosti slovanských literatur.

Bylo by proti smyslu komparace domnívat se, že všechny literatury a vždycky mají vzájemně na sebe působit. Také v generální slovanské slovesnosti vidíme to, co ve světové: přesunování generálního těžiška. V slovanské slovesnosti v období církevněslovanském má vedení slovanský západ a jih, v období feudálněnárodním slovanský západ, za reformace československý západ, za humanismu a baroka Polsko, jehož působení je ústřední ještě v slovanském obrození a za romantiky, ačkoli formulace československá je jako vývěsní štít celé slovanské literární vzájemnosti. Přesun těžiška na ruskou literaturu v 2. polovině 19. stol. souvisel z části s poklesem polské literatury po období mesianistickém. Srovnávací strukturalismus (právě proto, že je to strukturalismus a ne jen filologie) se stanoviska daného předmětu, to jest tvarů, odhaduje jejich souvislost. Staré filologické kategorie, dané klimaxem vztahů (Beziehungen), vlivů, výpůjček, kontrafaktur atd. nabývají jiného smyslu v pojetí struktury literární jako průsečíku mnoha strukturních vrstev. Také souvislosti literární objeví svou dominantu: takovou v jedné skupině tvarů a jinou v druhé skupině. Jako hlavní tertium comparationis může se na př. v latinské sku-

chischen Literatur," Germanoslavica IV, 1936, 79 a n., jak vliv může být jen čistě látkový, neformový, neobsahový, jak osobnost básnická může zůstat bez vlivu na tradici.

pině objeviti forma, ve slovanské skupině tvarů vrstva charakterologická a souvisící s ní slovesný výraz, nebo jednou to a po druhé ono, podle toho, co je právě v daných tvarech strukturně vedoucí. Ale vždycky půjde především o vyšetření naddobové a nadmístní, o trvalý charakter slovesného umění v jeho vlastním vývoji, jak je to vůbec v celé generální slovesnosti. Proto také nové německé snahy v oboru „Allgemeine Literaturwissenschaft“ se někdy diametrálně rozcházejí s tím, co hlásá Brückner, Lednicki a po nich Bittner, Gołabek et consortes¹.

Vzorem vědce, nezátíženého survivaly antagonismu a služebností, byl v naší věci M. Hruševs'kyj. K otázce, kterou nadepsal svou statí, „Istorija slovjans'kich literatur — fikcija čy neobchidnyj naukovyj postuljat?“² postavil se přímo s vahou historického vědění, dokázaného neobyčejně rozsáhlým dílem literárním. Bylo mu snadno vyvrátiti důvody tehdy ještě málo zkušeného Lednického, který teprve v následujících letech vykonal dobrý kus práce; porozuměl dobře psychologickým motivům nepřátelství k ruskému panslavismu, kterým sám se svým národem trpěl. Přesto ukázal na diffuse vlivů, na vzájemné pronikání tvarů a struktur mezi polskou, velkoruskou i ukrajinskou literaturou. „Buly i ne možuť buty pomyneni istorykom.“ Už jsem měl příležitost citovati na svých místech jeho bystré srovnávací postřehy, kterými vyvrátil apriorní premisy Lednického. Nikoli Lednického „juxtaposition“, leč synthesisa plyne velkému historikovi ze srovnání faktů literárních, zejména ústní slovesnosti. Historik, který nečiní si nároků na jméno literárního komparatisty, aplikací linguistické metody, sledující konvergenci i divergenci zjevů, je na správné literárněvědecké cestě a může dáti lekcí literárnímu badateli, který úmyslným protipostavením některých slovesných druhů ústních u Slovanů dokazuje zbytečnost a nemožnost srovnávací metody³. Se stanoviska kulturněhistorického dochází Hruševs'kyj k závěru o slovanských literaturách: „Jestli ne celek, tedy systém,

¹ Srov. Fr. Schultz, Nachwort ve W. Mahrholzové Literargeschichte und Literaturwissenschaft, 2. vyd., str. 213.

² Sveslavenski Zbornik, str. 90—97.

³ Srov. také mou odpověď Lednickému, Česká Revue XX, 1927, 76, a A. St. Mágrovu v Prager Presse z 23./1. 1927.

těsně svázaný mezi sebou stálou obměnou a jistou kooperací — neplánovitou, nevědomou, ale organicky vázanou spoluprací nacionálních kultur, které se nestarají o možné vývody, jaké mohou někdy někým být udělány z jejich výpůjček a úsilně hledají to, co by je mohlo obohatiti novými zážitky a emocemi“ (l. c. 94). Nato starý ukrajinský učenec taktně vytkl polským badatelům literárním nechť přiznati vlivy západněslovanské a byzantské kultury a jako důvod uvedl politické zážitky a mylný názor, že vlivy znamenají slabost národního života. Velmi správně praví: „Kultura nepřijímá pasivně vlivy — ona je bere, bere ty, pro které v ní je už připravená půda a potřeba a samostatně je přetváří, dávajíc novou syntesu svého dosavadního majetku s novými vypůjčenými motivy, formami, ideami atd.“ (l. c. 95). Ovšem uznává, že badání o mezislovanské kulturní a literární diffusi není tak snadné jako badání linguistické; ale zavrhuje dělati z nouze ctnost a považovati literární syntesu za nevědeckou, poněvadž je obtížná. Konečný pohled jeho na literární problémy slovanské v rámci kulturní historie náleží ke klasickým místům slavistiky. Souhlasí s posledními kulturněhistorickými závěry Tieghemovými. Čtenáři se zdá, jako by si tu vědecký východ a západ evropský podávaly ruku.

V tom smyslu genetické existence slovanské slovesnosti jest také posuzovati nositele vědomí jejího. Jako nemůžeme předpokládati pro světovou literaturu v každé době nositele vědomí literárně světového v celém rozsahu světové slovesnosti té které doby, tak nemůžeme to předpokládati *mutatis mutandis* ani u všech slovanských literatur a u všech slovanských literátů. Ale máme v slovanských literaturách významné představitele slovanské slovesnosti od samých dob Metodějových až podnes; v nich vědomí slovanské slovesnosti ujasňuje se ve svých vztazích i ve své tendenci a stává se sociální skutečností. Je přirozené, že toto slovanské vědomí slovesné pojí se u nich pravidelně s pathosem slovanské sounáležitosti a soudržnosti.

Jedním z těchto slovanských literátů je také Jan Kollár. Jeho rozprava „O literarněj vzájemnosti mezi kmeny a nářečimi slavskými“, vydaná právě před sto lety 1836

v Hronce, a její větší zpracování německé „Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation“ (Pešť 1837)¹ vykonala veliké poslání na poli slovanské slovesnosti². Kollárova rozprava znamená racionalisování a usměrnění slovanského mesianismu, jeho převedení na kulturní pole vyloučením časových politických cílů, které bránily v obsáhnutí celého Slovanstva. Tímto apolitickým směrem dostal se Kollár od mesianismu filosofického k praktické slovanské vzájemnosti na poli literárním a z praxe k určitému literárně-vědnému názoru. Neoprostil se sice z vědeckých a pseudovědeckých názorů své doby, ze kterých předpoklad o „národě slovanském“ byl nejosudnější, ovšem více v historiosofickém a filologickém zdůvodňování nežli v praktických závěrech vlastní vzájemnosti³; vzájemnost Kollárova byla a je vážným kulturněliterárním programem. Víme, že Kollár ve formulaci vzájemnosti i v jejím zdůvodnění mesianistickém souvisel především s Poláky, že neměl přímých vztahů k počátkům francouzské srovnávací školy své doby; ale vycházel jistě z Weltliteratur toho Goetha, který jej naplňoval obdivem jako tvůrce svými díly a jako člověk od setkání s ním, vycházel z toho Goetha, který se naposled vrátil k problému světové literatury u příležitosti Královédvorského rukopisu v rozmluvě s Eckermannem a zdůraznil, že konečným cílem obecné literatury

¹ Ovšem nejsou to první zpracování. Původní znění bylo uveřejněno už v Srbském národním listu (Budín 1835) a v Ilyrské Danici Gajově (Záhřeb 1836). Obě znění bohužel scházejí v M. Weingartově vydání J. Kollárových Rozprav o slovanské vzájemnosti (1929).

² Srov. M. Murko, Kollárova vzájemnost slovanská, Sborník Jan Kollár (Viedeň 1893), str. 201 a n., též, Slovanská vzájemnost a umění, Slov. Přehled XXVII, 1935, str. 89.

³ Pojmy „národ, národnost, plémě, kmen, rasa“ atd. se tvoří celé XIX. století a ještě dnes. Teprve dnešek proti zneužívání a pletení pojmů staví pevné vědecké hráze. Ještě v 70. letech Höfler užíval termínu „das deutsche Volk“ také pro germánské národy v době stěhování národů. V době Kollárově najde se „národ slovanský“ a směšování národa polského, českého, ruského atd. „s národem slovanským“ zároveň představou jeho „prvobytnosti“ rousseauovsko-herdrovské nejen u historiosofů rázu Staszicova, leč i u vědeckých antikvářů, na př. u Surowieckého, Rakowieckého, Majewského a jiných z okruhu polského, a ovšem i u Šafaříka, který s nimi souvisí, stejně jako Kollár.

je harmonie, podřizující si národní literatury. Tato literaria humanitas je také východiskem Kollárovým, a proto Kollár může být vedle Šafaříka a Mickiewicze pokládán za předchůdce slovanské srovnávací vědy slovesné, a to právem, nejen jubilejní vzpomínkou.
